

VERBIEN KOMPLEKSISUUS 2;6-VUOTIAIDEN LASTEN KIELESSÄ

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
toukokuussa 2004

Johanna Knuuti

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Kielten laitos
Tekijä Johanna Knuuti	
Työn nimi Verbien kompleksisuus 2;6-vuotiaiden lasten kielessä	
Oppiaine	Työn laji
Suomen kieli	Pro gradu -työ
Aika	Sivumäärä
Toukokuu 2004	67 s.
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää 2;6-vuotiaiden lasten verbien kompleksisuutta ja verbimorfologian hallintaa. Aineistoni on osa monitieteellisestä Varhainen kielen kehitys ja geneettinen dysleksiariski -tutkimusprojektia. Tämän tutkimuksen aineisto kerättiin lasten kotona videonauhalle kuvatusta kontrolloidusta leikkitilanteesta. Tutkimuksen kohteena olivat sata lasten ensimmäisenä tuottamaa verbimuotoa.</p> <p>Tutkimuksessa oli mukana yhteensä 157 lasta, joista 85 kuului dysleksiariskiryhmään ja 72 verrokkiryhmään. Lasten tuottamat verbimuodot koodattiin tilastolliseen muotoon ja niistä eroteltiin kaikki morfeemit. Näitä verbivartalon perässä esiintyneitä morfeemijonoja tarkastelemalla pyrittiin saamaan selville, miten kompleksisia verbimuotoja 2;6-vuotias lapsi tuottaa. Kompleksisuudella tässä tutkimuksessa tarkoitetaan sitä, miten monta suffiksia verbivartalon perässä on. Riskiryhmän ja verrokkiryhmän verbien kompleksisuutta verrattiin toisiinsa, jotta saataisiin selville, onko ryhmien välillä eroa.</p> <p>Lähtöoletuksena oli dysleksiariskiryhmän ja verrokkiryhmän välisten erojen löytäminen joissain taivutuskategorioissa ja erojen syyn selvittäminen. Tutkimustulokset kuitenkin osoittivat, ettei ryhmien välillä ollut verbimorfologian hallinnassa ja verbien kompleksisuudessa eroja. Molempien ryhmien lapset käyttivät verbin persoonapäätteitä, aikamuotoja, konditionaalia ja erilaisia liittomuotoja lähes saman verran.</p> <p>Lasten verbien kompleksisuutta testattiin kehitellyn tasoluokituksen perusteella myös ilman ryhmäjakoja. Tämä tasoluokitus osoitti, että suurin osa lapsista tuotti puheessaan verbimuotoja, joissa verbivartalon perässä on vain yksi taivutussuffiksi. Tämän tutkimuksen lapsilla yleisimmät suffiksit tässä asemassa olivat yksikön 1. persoonan päätte ja imperfektin tunnus. Kahden ja kolmen taivutussuffiksisten verbimuotojen tuottaminen ei ole 2;6-vuotiailla lapsilla tämän tutkimuksen perusteella vielä kovin produktiivista.</p>	
Asiasanat Lapsenkieli, morfologia, verbit	
Muita tietoja	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	2
1.1 Tutkimuskysymykset ja -metodi	2
1.2 Tutkimuksen kulku.....	4
1.3 Lapsen kielen kehitys -projekti	4
2 LAPSENKIELEN MORFOLOGIA.....	6
2.1 Lapsenkielen morfologian tutkimus.....	6
2.2 Kieliopillisten morfeemien omaksuminen	10
2.3 Kaksisanavaiheesta ja sähkösanomatyylistä morfologian hallintaan.....	12
2.4 Morfologian kehitysvaiheet.....	13
3 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN	15
3.1 Koehenkilöt	15
3.2 Leikkutilanne.....	16
3.3 Verbimuotojen kerääminen	16
3.4 Verbimuotojen tilastoiminen.....	18
4 VERBISUFFIKSIEN OSAAMISEN TASOT	20
4.1 Verbimuotojen tasoluokitus	20
4.2 Ensimmäinen taso.....	21
4.3 Toinen taso	23
4.4 Kolmas taso	25
5 PERSOONAPÄÄTTEET.....	27
5.1 Yksikön persoonapäätteet.....	27
5.1.1 Yksikön ensimmäinen persoona.....	27
5.1.2 Yksikön toinen persoona.....	31
5.2 Monikon persoonapäätteet	35
5.2.1 Monikon ensimmäinen persoona.....	35
5.2.2 Monikon toinen persoona.....	36
5.2.3 Monikon kolmas persoona	36
6 KONDITIOONAALI JA LIITTOMUODOT	39
6.1 Konditionaali	39
6.2 Perfekti ja pluskvamperfekti	40
6.3 Kielto muodot.....	43
6.4 Verbiketjut.....	46
7 LIITEPARTIKKELIT	51
7.1 Liitepartikkeleiden jaottelusta	51
7.2 Heti verbivartalon jälkeen esiintyneet liitepartikkelit	52
7.3 Liitepartikkelit yhden suffiksin päässä verbivartalosta	55
7.3.1 Persoonapäätte verbivartalon ja liitepartikkelin välissä	56
7.3.2 Imperfektin tunnus verbivartalon ja liitepartikkelin välissä.....	57
7.3.3 Passiivin tunnus verbivartalon ja liitepartikkelin välissä	58
7.3.4 Konditionaalintunnuksen verbivartalon ja liitepartikkelin välissä.....	59
7.4 Liitepartikkelit kahden suffiksin päässä verbivartalosta	60
8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	62
LÄHTEET	67

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskysymykset ja -metodi

2;6-vuotiaan lapsen kieli on vielä monella tapaa kehittymistilassa. Kielenkehitykseltään normaali 2;6-vuotias hallitsee jo morfologian perusteet, mutta tuonikäinen ei vielä hallitse sanojen oikeaa taivutusta kuin aikuinen. Kaksivuotiaan ilmaisujen keskipituus on vain noin 5–6 morfeemia. Aikamuotona puheessa hänellä on yleisimmin preesens, sillä tuotokset on sidottu omiin havaintoihin ja nykyhetkeen. Käskymuodon käyttö on yleistä tässä ikävaiheessa. Verbeistä hieman yli kaksivuotias osaa jo käyttää eri persoonia; yleisimmin käytössä ovat yksikön 1. ja 3. persoona. (ks. esim. Lyytinen 2003a: 55–56.)

2;6-vuotiaana kielenkehitykseltään normaali lapsi oppii noin kymmenen uutta sanaa päivässä. Sanoista suurin osa on substantiiveja ja verbejä, mutta muutkin sanaluokat alkavat tuotoksissa yleistyä. Lapsen puheessa on paljonkin erilaisia taivutusmuotoja, esimerkiksi verbeissä preesens- ja imperfektimuotoja sekä substantiiveissa sisä- ja ulkopaikallissijoja. Lapsi tuottaa myös paljon omatekoisia taivutusmuotoja. (ks. esim. Lyytinen 2003a: 60.) Suomen kielessä verbien taivutuksella onkin merkittävä asema, ja verbimorfologia on yksi kielemme vaikeasti opittavista piirteistä.

Lapsenkielen morfologiaa ja taivutuspäätteitä on aiemmin tutkinut ainakin Toivainen (1980). Hänen tutkimuksessaan on ollut käytettävissä hyvin laaja aineisto lasten puhetuotoksia ja voidaan olettaa, että tutkimuksen tulokset ovat hyvinkin suuntaa antavia. Myös useita muita tutkimuksia (ks. esim. Niemi 1985; Laalo 1995, 1998 ja 1999) on suomea äidinkielenään puhuvan lapsen morfologian kehityksestä tehty, mutta usein nämä tutkimukset ovat keskittyneet vain yhden lapsen kielen pitkäaikaiseen tarkkailuun.

Tässä pro gradu -työssä selvitetään suuren aineiston avulla, kuinka kompleksisia verbimuotoja 2;6-vuotiaat lapset tuottavat. Kompleksisuudella tässä tarkoitetaan sitä, miten monta suffiksia verbivartalon perässä on. Tämän lisäksi selvitetään, vaikuttaako dysleksiariski millään tavoin lapsen verbimorfologian kehitykseen. Koehenkilöinä tässä tutkimuksessa on 157 lasta, jotka ovat mukana monitieteellisessä Varhainen kielen

kehitys ja geneettinen dysleksiariski -tutkimusprojektissa. Projekti on alkanut vuonna 1992.

Mielenkiintoisen pohjan tutkimuksella antaa juuri dysleksiariskiryhmän ja verrokkiryhmän vertailu. Koska verbitaivutus on kielenoppimisessa joillekin lapsille selvästi jonkinlainen kompastuskivi, onkin kiinnostava koettaa selvittää sen hallitsemisen yhteyksiä mahdolliseen dysleksiaan. Voidaanko jo 2;6-vuotiaan verbitaivutuksen hallinnassa havaita merkkejä tulevista kielenkehityksen häiriöistä? Verbitaivutus voisi tässä toimia hyvänä mittarina.

Tärkein tutkimusongelma on siis verbitaivutuksen kompleksisuuden selvittäminen 2;6-vuotiaiden kielessä. Vertailuryhminä ovat siis dysleksiariskilapset, joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla on luku- ja kirjoitusvaikeuksia sekä verrokkiryhmään kuuluvat lapset, joiden suvussa ei esiinny dysleksiaa. Tarkoitus on tutkimuksessa myös hieman pohtia, mikä voisi olla syynä siihen, että toiset lapset osaavat tuottaa monimutkaisempia verbimuotoja kuin toiset.

Lasten tuottamat verbimuodot litteroitiin videonauhoilta. Videonauhalla lapsi leikkii leluilla aikuisen kanssa ja tuosta tuotoksesta poimittiin sata lapsen ensimmäiseksi tuottamaa verbimuotoa. Yhdysverbit kirjattiin eri verbimuodoikseen. Puheesta poimitut verbit litteroitiin foneettisfonologisessa muodossa tarkasti, mutta niitä käsitellään tässä morfologisessa asussa.

Tämä työ ei luonnollisesti ole kattava selvitys 2;6-vuotiaiden verbitaivutuksen osaamisesta. Yksi leikkitalanne ei tietysti voi antaa täydellistä kuvaa lapsen kielellisestä osaamisesta. Osaamisesta voi sanoa tietyssä tilanteessa suoriutumisen perusteella kuitenkin edes hieman, olkoonkin että lapsi voi osata tuottaa verbimuotoja, vaikka ei tässä tutkimustilanteessa niin tehnytään. Myös suurella koehenkilöjoukolla on kuitenkin merkitystä tuloksia tulkittaessa. Parempaan osaamiseen tässä tilanteessa voi olettaa heijastuvan parempaan osaamisena muissakin puhetilanteissa.

Onkin kiinnostavaa haarukoida aluetta, jolla vaihtelua lasten välillä voisi olla. Tässä en tarkoita pelkästään riskiryhmän ja verrokkiryhmän välisiä eroja, vaan myös yhden lapsen tuottamia verbimuotoja verrattuna muihin. On kiinnostavaa nähdä, onko ryhmien välillä eroja suffiksien määrässä ja käytössä, mutta tutkimusyksiköksi voidaan ottaa myös yksi lapsi, ei koko ryhmä.

1.2 Tutkimuksen kulku

Tutkimus etenee seuraavasti: Luvussa 1 selvitetään tutkimuskysymykset ja tutkimusmetodi sekä kerrotaan Lapsen kielen kehitys -projektista. Luku 2 on teoreettinen viitekehys lapsenkielen morfologian kehityksestä ja sen tutkimuksesta. Luvussa 3 kerrotaan, miten tutkimus suoritettiin ja luvussa 4 siirrytään jo käsittelemään tutkimustuloksia. Siinä selvitetään itse laaditun tasoluokituksen avulla lasten lyhyiden ja pitkien suffiksijonojen hallitsemista ja käyttöä.

Luvussa 5 esitellään, millaisia verbin persoonapäätteitä lapsilla esiintyi ja vertaillaan ryhmien välisiä eroja persoonapäätteiden käytössä. Siinä esitellään kiinnostavimmat suffiksijonot sekä sellaisia jonoja, joita esiintyy lasten tuotoksissa harvoin. Numerotietoja suffiksien käytöstä pyritään havainnollistamaan lasten tuottamilla verbi-esimerkeillä.

Luvussa 6 käsitellään lasten konditionaali- ja liittomuotoisia, joihin luokiteltiin kuuluviksi perfekti ja pluskvamperfekti, erilaiset verbiketjut sekä kieltomuodot. Luvussa 7 tarkastellaan lasten käyttämiä liitepartikkeleja siltä kannalta, kuinka monen morfeemin päässä vartalosta liitepartikkeli verbimuodossa sijaitsee. Luvussa 8 on tutkimuksen yhteenveto sekä johtopäätökset.

1.3 Lapsen kielen kehitys -projekti

Jyväskylän yliopistossa käynnistyi vuonna 1992 pitkittäistutkimus, johon osallistui ja osallistuu tänä päivänäkin monen eri tieteenalan tutkijoita ja asiantuntijoita. Edustettuina ovat ainakin psykologia, kielitiede ja kasvatustiede. Varhainen kielen kehitys ja geneettinen dysleksiariski -tutkimusprojektin tärkeimmiksi tavoitteiksi luokitellaan niiden kehityksellisten tekijöiden ennakoiminen, jotka aiheuttavat lukemisen ja kirjoittamisen vaikeutta, tukitoimien kehittäminen sekä kielellisen kehityksen arviointiin soveltuvien menetelmien käytäntöön soveltaminen. (Lyytinen et al. 1996: 165, ks. myös Human Development and Its Risk Factors 2004.)

Tutkittavat perheet on valittu kyselyllä, joka tehtiin vuosina 1993–1996 Keski-Suomen äitiysneuvoloiden kautta synnyttämään tulleille äideille. Heistä on valittu sata perhettä, joissa esiintyy lukivaikeutta joko toisella tai molemmilla vanhemmilla. Verrokkiryhmäksi on valittu 120 perhettä, joissa ei lukivaikeutta esiinny. Myös lasten vanhemmilta on kerätty jo alkuvaiheessa tietoja heidän omasta dysleksiastaan. (Lyytinen et al. 1996: 165.)

Vuosien aikana on kerätty kattavasti tietoa lasten kehityksen eri alueilta. Tärkeimpiä tutkimuskohteet ovat olleet kielen, motoriikan, temperamentin ja kognition kehitys. Koska tietoa on pyritty keräämään varsin usealta kehityksen eri osa-alueelta, on jouduttu käyttämään monia erilaisia menetelmiä, esim. neurologista arviointia, psykologisia testejä sekä vanhempien pitämää päiväkirjaa oman lapsensa kehityksestä. (Lyytinen et al. 1996: 165.)

Tutkimuksessa on jo päivän ikäisille lapsille tehty neurologisia mittauksia puheen havaitsemisesta. Ensimmäiseen laboratoriokokeeseen lapset ovat tulleet puolen vuoden ikäisinä, jolloin heiltä on testattu mm. puheen havaitsemista, visuaalista muistia sekä vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta. Yhden vuoden ikäisinä lapsille on tehty jo sanaston ymmärtämistä ja tuottamista koskevia testejä. Kaksivuotiaana lapsi on saanut mm. nimetä kuvia ja esineitä sekä leikkiä lukea kirjaa vanhempansa kanssa. (Human development and its risk factors: Cognitive development 1998: 40.)

Lapsen iän karttuessa myös hänelle tehtyjen testien määrä on kasvanut. Esimerkiksi viisivuotiaana projektissa mukana oleva lapsi on osallistunut sanastotestiin, morfologisia taitoja mittaavaan testiin, muistitestiin, lukemista ja ortografisia taitoja mittaavaan testiin sekä lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta tutkivaan testiin. Suurin osa testeistä on suoritettu laboratorio-olosuhteissa, mutta on myös käyty nauhoittamassa videokameralla materiaalia lapsen kotona. (Human development and its risk factors: Cognitive development 1998: 40.)

Tällä hetkellä tutkimukseen osallistuvista lapsista vanhimmat ovat käyneet peruskoulua jo muutaman vuoden. Lapset tekevät kouluikäisinä paljon erilaisia luku- ja kirjoitustaitoa mittaavia testejä sekä heidän vanhemmiltaan kysellään myös lasten luku- ja kirjoitustottumuksista. Tässä vaiheessa projekti tekee paljon yhteistyötä myös koulun kanssa.

2 LAPSENKIELEN MORFOLOGIA

2.1 Lapsenkielen morfologian tutkimus

Ensimmäiset systemaattiset tutkimukset taivutusmorfeemien omaksumisesta on tehnyt englannissa Roger Brown oppilaineen. Hän käytti tutkimuksissaan epäsanvoja, joiden avulla hän testasi 4–7-vuotiaiden lasten morfologian hallitsemista. Nuorempien lasten kohdalla hän käytti oikean kielen sanoja. Kohteena oli monikon, omistusmuodon, yksikön 3. persoonan, kestromuodon sekä säännöllisten ja epäsäännöllisten muotojen omaksuminen. (ks. esim. Peters, 1996: 464.)

Tutkimuksissa kävi ilmi, että englanninkieliset lapset omaksuivat ensin monikon, omistusmuodon ja kestromuodon eli verbin *-ing*-päätteen, mutta meni kuukausia, että muotojen käyttö tuli produktiiviseksi. Yksikön kolmatta persoonaa ja imperfektiä osoittavien morfeemien omaksuminen tuli aiemmin mainittuja muotoja myöhemmin. (ks. esim. Peters, 1996: 464.)

Englanninkielisillä lapsilla näyttää tuottavan vaikeuksia juuri yksikön kolmatta persoonaa ja imperfektiä osoittavien morfeemien omaksumisessa se, että kielessä juuri näillä muodoilla on paljon homonymisiä allomorfeja. Lapsen täytyy osata erottaa, mikä merkitysero on samalta kuulostavilla sanoilla *boys* ja *boy's*. (ks. esim. Peters, 1996: 465.) Suomessa on kuitenkin harvoin samoja allomorfeja eri taivutusmorfeemeilla.

Suomenkielisten lasten morfologian tutkimusta on pääsääntöisesti tehty pienten aineistojen avulla. Yleensä tutkimuskohteena on ollut tutkijan oma lapsi tai lapset, kuten Niemen (1985) ja Laalon (1995, 1998 ja 1999) tutkimuksissa on kyse. Suuremman aineiston on kerännyt Jorma Toivainen (1980), joka on laajimmin väitöskirjassaan tutkinut oululaislasten morfologian kehitystä. Koska tutkimuksen aineisto on laaja ja se on tehty pitkittäistutkimuksena, käytänkin tässä juuri väitöskirjan antamia tuloksia viitteellisenä pohjana omalle tutkimukselleni. Esittelen seuraavaksi Toivaisen tutkimustulosten pääpiirteitä.

Ensimmäiset taivutetut muodot ilmaantuivat Toivaisen tutkimuksen lapsille 1;3-vuoden iässä. Lapsen verbitaivutuksen ensimmäiset muodot ovat yksikön 3. per-

soona, käskymuoto sekä kieltomuoto. Seuraavaksi tulevat menneen ajan muodot noin 1;11-vuoden iässä. Lapsi käyttää yleensä näitä muotoja ensin viittaamaan itseensä ja lähiympäristöönsä ja vasta sitten viittaukset yltävät laajemmalle alueelle. (Toivainen 1980: 5, 27.)

Lapsi oppii jo varhaisessa vaiheessa viittaamaan itseensä ja muihin ihmisiin oikeilla persoonapronomineilla. Suomalaislapsi käyttää jo toisen ikävuotensa aikana yksikön kolmatta ja ensimmäistä persoonaa sekä passiivia. Ennen oikeaoppisen taivutuksen aloittamista lapsen tuottamat sanat saattavat olla niin sanotussa universaalissa muodossa, joka muistuttaa hyvin pitkälti yksikön 3. persoonaa, esim. *on*. Tätä ei kuitenkaan voida pitää minään taivutusmuotona. (Toivainen 1980: 43–44.)

Verbin perusmuotona voidaan pitää yksikön kolmatta persoonaa. Se ilmestyy lapsen puheeseen noin 1;8 vuoden iässä. Tällä verbimuodolla lapsi viittaa sekä todellisiin että kuviteltuihin tapahtumiin sekä itseensä. Yksikön kolmannen persoonan aikuiskielen käyttötavat löytyvät myös lapsen kielestä. Lapsen ja aikuisen keskustellessa yksikön 3. persoonalla voidaan viitata lapseen (*Lähtekö Ulla? – Lähdetkö?*), kahden henkilöön (*Onko tuolla isi ja isoveli? – Ovatko tuolla isi ja isoveli?*) sekä puhujaan itseensä (*Onko äiti tässä? – Olenko minä tässä?*). (Toivainen 1980: 46.)

Lapsi käyttää aluksi rinnakkain yksikön 3. ja 1. persoonaa viittaamaan itseensä. Kuitenkin noin 2;2-vuotiaana ja viimeistään kahden ja puolen vuoden iässä lapsi oppii käyttämään yksikön 1. persoonan oikeaa viittaussuhdetta. Samoihin aikoihin alkaa myös *minä*-pronominin käyttö. Lapsi käyttää yksikön 1. persoonaa myös menneen ajan muodoissa: imperfektiin se ilmaantuu noin 2;5-vuotiaana ja perfektimuotoon lähempänä kolmea ikävuotta (2;10-vuotiaana). Vain harvoin ensimmäinen persoona on aiemmin perfektimuotoisessa verbissä kuin imperfektimuodossa. (Toivainen 1980: 48–49.)

Yksikön 2. persoona ilmaantuu lapsen puheeseen keskimäärin puolisen vuotta 1. persoonan ilmaantumisen jälkeen eli lapsen ollessa noin 2;7-vuotias. Monikon persoonamuodot puolestaan ovat lapsen puheessa harvinaisia. Tämä johtuu suomen puhekielen vaikutuksista, jossa monikon 1. persoona korvataan passiivimuodolla ja monikon 3. persoona puolestaan yksikön kolmannella persoonalla. (Toivainen 1980: 51, 61–63.)

Suomen kielessä passiivia voidaan pitää lähespä yhtenä persoonamuotona ja se omaksutaan yhtä aikaa yksikön 1. persoonan kanssa jopa 1;4 vuoden ikäisenä. Keskimäärin passiivimuoto ilmaantuu lapsen puheeseen kuitenkin hänen täytettyä kaksi vuotta. Tuolloin lapsi ei enää viittaa itseensä ja muihin ihmisiin yksikön kolmannella persoonalla, vaan erottelee itsensä (y.1.p.) ja muut (passiivi) oikeiden persoonamuotojen käytön avulla. Passiivimuotoa käytetään poikkeuksetta monikon 1. persoonan tilalla. (Toivainen 1980: 55, 58–59.)

Lapsella on passiiville useita erilaisia käyttöfunktioita: hän käyttää sitä käskymuotona (*Luetaan!*), vastauksena kysymykseen (*Mennään vaan.*), väitteenä (*Ollaan tässä.*) sekä kysymyksenä (*Katsotaanko?*). Menneen ajan muodot ilmaantuvat passiiviin lähes vuosi preesensin käytön aloittamisen jälkeen. Imperfektissä oleva passiivi opitaan noin 3;4-vuotiaana, joskus jopa ennen kuin lapsi täyttää kolme vuotta. Perfektiä käytetään ensin ilman apuverbiä, joka ilmestyyttyään voi olla myös passiivissa suomen puhekielelle ominaiseen tapaan (*Me ollaan käyty täällä.*). (Toivainen 1980: 60–61.)

Suomen kielessä verbin nominaalimuodot poikkeavat selvästi persoonamuodoista. Toisin on englannissa, jossa esimerkiksi imperatiivi ja infinitiivi ovat homonyymisiä. Suomessa lapsen puheeseen ensimmäiset nominaalimuodot ilmaantuvat jo ennen kuin lapsi täyttää kaksi vuotta (1;8-vuotiaana). (Toivainen 1980: 81–82.)

Ensimmäinen infinitiivi ilmaantuu lapsen tuotoksiin noin 2;7-vuotiaana ja lapsi käyttää sitä myös apuverbin asemassa. Myös kolmannen infinitiivin illatiivi- ja inessiivimuodot ovat lapsen puheessa käytettyjä verbimuotoja. Illatiivimuoto ilmestyy puolisen vuotta inessiiviä aiemmin noin 2;4 vuoden iässä. Illatiivimuotoa lapsi käyttää ilmaisemaan menemistä ja tulemistä (*nukkumaan, leikkimään*). (Toivainen 1980: 82–83.)

Kolmannen infinitiivin illatiivimuoto ilmaantuu ensin lapsen puheeseen ilman *-mA*-tunnusta (*kattoon, nukkuun*). Yksitavuisissa verbivartaloissa tunnus kuitenkin säilyy aina (*syömään, juomaan*). Lapsi osaa myöhemmin käyttää puheessaan sekä tunnuksellista että tunnuksetonmuotoa. Partisiipeja lapsi käyttää jo varhaisessa vaiheessa liittomuotojen osana. Muutoin niiden käyttö on harvinaista. (Toivainen 1980: 84, 91.)

Lapsen puheeseen alkaa ilmaantua noin 1;11 vuoden iässä menneen ajan ilmauksia. Tuolloin opitaan myönteiset muodot, ja menneen ajan kieltomuodot ilmestyvät vasta lähempänä kolmea ikävuotta. Imperfektissä, kuten preesensissäkin, ensimmäinen muoto on yleensä yksikön kolmas persoona. Yksikön 1. persoona ilmaantuu imperfektiin noin 2;5-vuotiaana ja muut persoonamuodot tuon iän jälkeen. (Toivainen 1980: 71–72.)

Kielteinen imperfekti poikkeaa selvästi myöntömuodosta, sillä siinä pääverbi on partisiippi ja apuverbi taipuu persoonissa (esim. *en halunnut*). Kahdesta sanasta koostuvan menneen ajan kieltomuodon omaksuminen ei tapahdu lapsella yhtä nopeasti kuin yksisanaisen myöntömuodon, ja se ilmaantuukin puolisen vuotta menneen ajan myöntömuodon ilmaantumisen jälkeen. (Toivainen 1980: 72, 74.)

Perfektin lapsi omaksuu puheeseensa noin 2;6-vuotiaana. Tässäkin perusmuotona toimii yksikön kolmas persoona, jonka jälkeen muut persoonamuodot ja passiivi tulevat lapsen puheeseen keskimäärin kolmen vuoden iässä. Pluskvamperfekti voi ilmestyä puheeseen jo ennen kuin lapsi täyttää kolme vuotta, mutta yleensä vasta, kun lapsi on neljännellä ikävuodellaan. (Toivainen 1980: 78, 80.)

Käskymuoto on yksi ensimmäisistä verbimuodoista, jota lapsi alkaa puheesaan produktiivisesti käyttää. Käskymuodon on tutkittu ilmaantuvan lapsen puheeseen noin 1;7 vuoden iässä ja yleensä tuolloin verbeinä ovat *antaa - anna* ja *katsoa - katso*. Lapsen ensimmäisistä verbimuodoista ei kuitenkaan ole aina selvästi eroteltavissa indikatiivia ja imperatiivia. Lapsi käyttää puhekielille ominaiseen tapaan passiivia yksikön 1. persoonan sijaan ja sama muoto on käytössä myös käskymuotona. (Toivainen 1980: 32, 34.)

Suomen kielessä kielteinen käskymuoto on varsin helppo muodostaa, kun myönteinen käskymuoto on ensin omaksuttu: käskymuodon eteen tarvitsee ainoastaan lisätä sana *älä*. Lapsen puheeseen pelkkä *älä*-sana ilmaantuu ensin yksinään noin 1;8-vuotiaana ja liittomuodon osaksi se löytää hyvin pian, 1;9-vuotiaana. Monikolliset käskymuodot ovat lapsen puheessa kielenkehityksen varhaisvaiheessa harvinaisia. (Toivainen 1980: 34, 36.)

Kieltomuoto ilmaantuu kielenkehitykseltään normaalien lapsen puheeseen käskymuodon kanssa samoihin aikoihin jo ennen kuin lapsi on täyttänyt kaksi vuotta.

Ensin lapsi käyttää yksisanaista kieltomuotoa (*ei, eikä, en, enkä* ja käskymuoto *älä*). Liittomuotoinen kieltomuoto ilmaantuu lähespä heti yksisanaisen kieltomuodon jälkeen eli ikäkaudella 1;9–2;4 vuotta. Tuolloin kieltoverbi on yleensä imperatiivissa. (Toivainen 1980: 35–36, 38.)

Suomen kielen ehtomuodon *-s*-elementti ilmaantuu lapsen puheeseen yleensä kahden ja kolme ikävuoden välissä. Ensimmäiset konditionaalimuodot eivät kuitenkaan ilmennä semanttisesti oikeaa käyttöä, vaan ne ovat useimmiten vastauksia konditionaalimuotoiseen kysymykseen. Lapsen produktiivinen konditionaalinen käyttö alkaa noin 2;7–3;2-vuotiaana. (Toivainen 1980: 39.)

2.2 Kieliopillisten morfeemien omaksuminen

Lasten sanaston ja sanajärjestyksen omaksumisesta tiedetään jo tutkimusten perusteella paljon, mutta syntaktisia tehtäviä ilmentävien tekijöiden, kuten taivutusmorfeemien omaksumista ei ole tutkittu lainkaan niin paljon. Sovellan tässä työssä kielentutkija Ann M. Petersin ajatuksia. Hänen mukaan tällaiset kielenosat, kuten juuri taivutusmorfeemit, aiheuttavat usein kielenoppijalle hankaluuksia, sillä ne ovat lyhyitä ja painottavia eli vaikeasti havaittavia kielenosia. Ne eivät ole tunnistettavissa ja omaksuttavissa niin helposti kuin esimerkiksi sanavartalot. (Peters 1996: 462.)

Kieliopillisten morfeemien täydellisen hallitsemisen saavuttaminen on sidoksissa vahvasti sekä lapsen havaitsemisen että tuottamisen taitoihin. Jotta pienten kielenosasten omaksuminen lapselta ylipäättään onnistuu, hänen täytyy oppia ainakin kolme erilaista havaitsemiseen liittyvää informaatiota omaksuttavasta morfeemista: 1) miltä morfeemi ja sen allomorfit kuulostavat, 2) missä kohtaa lausetta tai sanaa morfeemi yleensä esiintyy ja 3) mikä on morfeemin funktio lauseessa tai sanassa. Tuottamisen näkökulmasta lapsen tulee oppia, mitä muotoja käytetään mihinkin tarkoitukseen. (Peters 1996: 462–463.)

Lapsi tulee tietoiseksi kielen kieliopillisista tekijöistä noin 1;8-2;0 vuoden iässä. Hän alkaa kiinnittää tarkempaa huomiota kuulemansa kielen prosodiikkaan ja ydinsanojen välissä olevaa kieliainekseen. (Peters 1996: 463.) Lapsen tuotokset ovat

tuolloin pääsääntöisesti kaksijäsenisiä ilmauksia, joiden on ajateltu koostuvan ydinsanoista (pivot) ja avoimen luokan sanoista (open-class). Ilmaukset eivät vastaa aikuiskielen lauseita, mutta ne noudattavat silti logiikkaansa eli ns. ydinsanakielioppia. Ydinsanaluokka on pieni, usein toistuvien sanojen joukko, kun taas avoimeen luokkaan tulee sanoja alati lisää. (Leiwo 1989: 79–80.)

Suomen kielen taivutusmorfologia on varsin monimutkainen, mutta sen hallinta on kuitenkin perusedellytyksenä kielen jokapäiväiselle käytölle. Lapsi omaksuu taivutusmuotoja herkimmin 2–4 vuoden iässä ja on ajateltu, että noin 5–6-vuotiaana lapsi osaa äidinkiellensä taivutussäännöt lähes kokonaan. (Koppinen et al. 1989: 56.) Asia on kuitenkin mutkikkaampi, kuten esim. Jussi Niemi on tutkimuksissaan osoittanut.

Kielen morfologian omaksumista tarkasteltaessa on morfeemit tarkoituksenmukaista jakaa karkeasti sidottuihin ja vapaisiin morfeemeihin. Näiden omaksuminen poikkeaa jonkin verran toisistaan. Suomi on tässä suhteessa hyvin erilainen kieli kuin Englanti, jossa on paljon vapaita kieliopillisia morfeemeja ja vähän sidottuja. Suomen kielen hyvä hallitseminen puolestaan vaatii sidottujen kieliopillisten morfeemien käytön osaamista. (Peters 1996: 463.)

Suomen kielessä vapaita kieliopillisia morfeemeja on vähän, ja englannin prepositioita vastaavat sanavartaloon jälkeen sanaan lisätyt sidotut morfeemit. Sidottuihin morfeemeihin kuuluvat sekä johdokset että taivutusmorfeemit. On osoitettu, että lapsi omaksuu aiemmin taivutusmorfeemeja kuin johdoksia, sillä johdokset sijaitsevat lähempänä sanavartaloa kuin taivutusmorfeemit, jotka ovat useimmiten sanan lopussa. Yksinkertaisen esimerkin avulla sitä voidaan kuvata seuraavasti:

(TAIVUTUSMORFEEMI - JOHDOS -) SANAVARTALO - JOHDOS - TAIVUTUSMORFEEMI

Ennen sanavartaloa olevat taivutusmorfeemi ja johdos ovat esimerkissä suluisissa, sillä ne esiintyvät harvoin ko. asemassa suomen kielessä. Esimerkiksi englannissa ne ovat mahdollisia. (Peters 1996: 464.)

Tutkijoiden ja etenkin Petersin mukaan ne kieliopilliset morfeemit, jotka lapsi ensimmäisenä omaksuu ja joita hän tuottaa produktiivisesti, ovat usein sellaisia,

jotka sijaitsevat huomiota herättävässä paikassa, kuten sanan lopussa. Ne ovat useimpien painollisia tai sisältävät semanttista ainesta, johon lapsi tarttuu kieltä omaksuessaan. Koska johdokset sijaitsevat yleensä lähellä sanavartaloa ja niiden jälkeen voi olla useampikin taivutusmorfeemi, jää johdosten omaksuminen myöhemmäksi. Joskus on kuitenkin mahdollista, että lapsi omaksuu johdoksen osana sanavartaloa. (Peters 1996: 464.)

Koska kielenomaksumistutkimusta on tehty alun perin suurimmaksi osaksi englanninkielisissä maissa, luultiin pitkään, että lapsen ensimmäiset ilmaukset koostuivat kahdesta eri sanasta. Tämä oletus kuitenkin osoittautui vääräksi, sillä paljon sidosmorfeemeja sisältävissä kielissä, kuten suomessa, kahden yksittäisen sanan liitto voidaan ilmaista yhdessä sanassa sidosmorfeemien avulla. (Peters 1996: 464.)

2.3 Kaksisanavaiheesta ja sähkösanomatyylistä morfologian hallintaan

Lapsen ensimmäiset lauseet ovat sähkösanomatyyliä, joka tarkoittaa, ettei lapsi tuota kieliopillisia morfeemeja, kuten taivutuspäätteitä, lainkaan. Tätä tyyliä lapsi käyttää, koska ei ole vielä omaksunut kieliopillisia tunnuksia tai ei osaa käyttää niitä kompleksisissa rakenteissa. Lapsen tuottamassa lauseessa sanoilla on kuitenkin oma funktionsa, ja ne ovat osoittamassa tiettyjä semanttis-syntagmaattisia tehtäviä. (Leiwo 1989: 87.)

Lapsella ei ole vielä tietoa sanojen perusmuotojen ja taivutettujen muotojen välisistä eroista. Ensimmäiset ilmaukset ovat sattumanvaraisia ja puhekielessä usein esiintyviä kielenmuotoja. Kaksisanaiset lauseet eivät anna täydellistä kuvaa lapsen kieli- taidosta, sillä tuottaminen on selvästi ymmärtämistä jäljessä. Rajoittavina tekijöinä toimivat puutteellisuus vastaanottamisessa ja tuottamisessa sekä lyhytkestoisen muistin kehittymättömyys. (Lyytinen 2003a: 53.)

Kun lapsella on sanavarastossaan noin 30–50 sanaa ja hän osaa tuottaa erilaisia sanayhdistelmiä, on hänellä myös mahdollisuus taivuttaa sanoja. Suomen kielen morfologian sääntöjärjestelmä on kuitenkin laaja: sijamuotoja on paljon, verbit taipuvat eri persoonissa ja aikamuodoissa sekä sanavartalot vaihtuvat astevaihtelullisissa sanoissa. Sääntöjärjestelmän omaksuminen vie siis aikaa. (Lyytinen 2003a: 54.)

Taivutusmuodot omaksutaan keskimäärin siis 2–4 vuoden iässä. Lapsi ei opi yhtä aikaa kaikkia taivutusmuotoja. Usein ensimmäiset opitut taivutetut muodot (esim. muodot *anna* ja *vettä*) ovat ulkoa opittuja ja arkikielessä usein esiintyviä. Lapsella on tapana tehdä näistä kieliopillisista muodoista yleistyksiä ja vertailuja. 2–3-vuotias lapsi omaksuu usein virheellisiäkin muotoja, kun hän muokkaa kieltä itsenäisesti sekä tekee taivutusmuodoista omia yleistyksiä. Erityisesti astevaihtelun omaksumisessa tämä on yleistä. (Lyytinen 2003a: 55.)

2.4 Morfologian kehitysvaiheet

Suomenkielisen lapsen morfologian kehitys voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: esimorfologiaan, varhaismorfologiaan ja modulaariseen morfologiaan, joka on lähinnä aikuiskielen kaltaista morfologian hallintaa. Esimorfologinen vaihe lapsen kielenkehityksessä perustuu pääasiassa jäljittelyyn ja lapsi käyttää muilta poimimiaan sanamuotoja. Varhaismorfologiseen vaiheeseen tultaessa lapsi osaa jo löytää kielestä jonkinlaisia säännönmukaisuuksia ja tuottaa kieltä produktiivisesti. (Laalo 1998: 361–362.)

Varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi hahmottaa jo paremmin äidinkielenä taivutusjärjestelmää ja alkaa luoda omaa kielioppiaan. Yleensä tämä lapsen oma kielioppi on tässä vaiheessa paljon yksinkertaisempi ja suoraviivaisempi kuin aikuiskielen kielioppi. Varhaismorfologiseen vaiheeseen liittyviä tyypillisiä muodosteita ovat tietyn päättevariantin yleistykset sellaisiin asemiin, joissa se on aikuiskielen mukaan redundantti. (Laalo 1998: 362.)

Kun lapsi on aiemmin hahmottanut kuulemansa sanan yhtenä kokonaisuutena, alkaa hän nyt jäsentää sanamuodot sanavartaloiden ja suffiksien kombinaatioksi. Varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi tuottaa paljon analogisia muodosteita, mutta pikku hiljaa nämä muodosteet alkavat lapsen puheesta kadota ja tilalle tulevat aikuiskielen mukaiset muodot. Nämä muodot lapsi on kuitenkin itse muokannut eikä siis omaksunut niitä suoraan kuulemastaan puheesta. (Laalo 1998: 362.)

Varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi ei erota vielä verbien taivutustyyppiä toisistaan, vaan käyttää yhtä tiettyä omaksumaansa taivutussääntöä mahdollisimman

moniin verbeihin. Modulaariseen morfologiaan siirtymisen kriteerinä voidaan pitää sitä, että lapsen taivutusparadigmat alkavat jäsentyä järjestelmäksi eikä lapsi sotke eri taivutustyyppensä toisiinsa. (Laalo 1998: 363, 381.)

3 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

3.1 Koehenkilöt

Koehenkilöinäni on tässä tutkimuksessa 157 Lapsen kielen kehitys -projektissa (JLD) mukana olevaa lasta. He olivat tutkimushetkellä 2;6-vuotiaita. Aineistonani on jokaisesta lapsesta heidän kotonaan kuvattu videonauha, jossa lapset leikkivät tutkijan tai jomankumman vanhempansa kanssa. Videonauhat on kuvattu vuosina 1995–1999. Kuten taulukossa 1 on esitetty, lapsista 73 on tyttöjä ja 84 on poikia. Dysleksiariskiryhmään heistä kuuluu 85 ja verrokkiryhmään puolestaan 72. Tyttöjä dysleksiariskiryhmässä on 39 ja poikia 46. Verrokkiryhmässä puolestaan tyttöjä on 34 ja poikia 38.

Taulukko 1. Tutkimuksen koehenkilöt.

	Tyttyjä	Poikia	Yhteensä
Riskiryhmä	39	46	85
Verrokkiryhmä	34	38	72
Yhteensä	73	84	157

Lapsen kielen kehitys -projektissa lapsia on yhteensä noin 220. Neljäkymmenen lapsen tuotos on ollut analysoitavana myös Lea Niemisen väitöskirjatutkimuksessa. Näitä 40:ää en ole ottanut omaan tutkimukseeni lainkaan mukaan. Näin ollen jäljelle jää noin 180 lasta, joista tutkittaviksi olen saanut 157. 23 lapsen videonauhaa ei joko löytynyt tai sitten heidän perheensä ovat jääneet jo ennen tätä 2;6-vuoden tutkimusvaihetta kokonaan pois tutkimusprojektista

3.2 Leikkitilanne

Lapsilla on leikkitilanteessa leluja, joiden kanssa hän saa puuhastella oman kiinnostuksensa mukaan. Ensimmäiseksi esille otetaan nukkekodin tarvikkeita (mm. sänkyjä, pöytä, tuoleja, nukkeja, peittoja, tyyny ja puhelin) sekä hieman myöhemmin kaksi leikkihevosta sekä niille kuuluvia tarvikkeita, kuten harja, syöttökaukalo ja aitaus. Viimeiseksi lapsi saa leikittäväkseen leikkitraktorin, bensatankin sekä muoviset hohtimet ja ruuvi-meisselin, jolla traktoria voi korjata, jos se menee ”rikki”.

Lelujen antamisjärjestys oli sama kaikilla lapsilla. Vaihtelua oli kuitenkin ajassa, jonka lapset leikkivät eri leluilla. Saattoi hyvin olla, että ensimmäisiin leluihin käytettiin niin paljon aikaa, ettei lapsi ehtinyt viimeksi esille otetuilla leluilla kauan leikkiä. Leikkitilanteelle varattu aika oli kuitenkin rajallinen.

Lelujen esille ottoon vaikutti kaksi seikkaa. Lapsi saattoi kiinnostua niin paljon ensimmäisistä leluista, että tutkija katsoi parhaimmaksi antaa lapsen leikkiä rauhassa niillä eikä ottanut toisia leluja häiritsemään tilannetta. Yleensä tällöin saatiin nauhalle paljon puhetuotosta. Tutkija saattoi myös itse vaikuttaa siihen, kuinka kauan lapsi leikki tietyillä leluilla. Joskus uusia leluja ei yksinkertaisesti muistettu ottaa esille.

Tavarat olivat joka lapsella samat ja sitoivat näin tuotetut verbit tiukasti tilanteeseen. Vaihtelua kielenkäyttöönkin toi lapsen kiinnostus juuri johonkin tiettyyn leluun. On myös oletettavaa, että jos jokin lelu oli lapselle entuudestaan tuttu, hän tunsu siihen liittyviä sanoja sekä tuotti runsaammin erilaisia ja erimuotoisia verbejäkin.

3.3 Verbimuotojen kerääminen

Verbit litteroitiin videonauhalla niiden esiintymisjärjestyksessä ja jokaisella koehenkilöllä oli oma 1–3-sivuinen taulukonsa, johon hänen sata ensimmäistä ymmärrettävää verbimuotoa kirjattiin niiden tuottamisjärjestyksessä. Taulukossa 2 on esimerkkinä osa yhden lapsen (koehenkilö 10) verbimuototaulukosta. Taulukossa on kymmenen lapsen ensimmäiseksi tuottamaa verbimuotoa. Yhteensä tämä lapsi tuotti 34 verbimuotoa.

Taulukko 2. Osa koehenkilö 10:n verbimuototaulukkoa.

	TUOTOS	TAVOITEMUOTO	KOODAUS	HUOM.
1	<i>voi</i>	<i>voi</i>	v voi&3s	<i>voi peitetä</i>
2	<i>peitetä</i>	<i>peitellä</i>	v peittle-1inf	
3	<i>soittaa</i>	<i>soittaa</i>	v soitta-3s	
4	<i>oli</i>	<i>oli</i>	v on-past&3s	
5	<i>peitetää</i>	<i>peitetään</i>	v peittä-pass	
6	<i>voi</i>	<i>voi</i>	v voi&3s	<i>voi uija</i>
7	<i>uija</i>	<i>uida</i>	v ui-1inf	
8	<i>olis</i>	<i>olisi</i>	v on-cond&3s	
9	<i>otan</i>	<i>otan</i>	v otta-1s	<i>(mää) otan</i>
10	<i>laitan</i>	<i>laitan</i>	v laitta-1s	

Taulukossa on neljä tekstisaraketta, joista ensimmäiseen kirjattiin lapsen tuottama verbimuoto siinä muodossa, jossa hän sen sanoi. Kirjaus tehtiin karkeaa litteraatiota käyttäen, ja esimerkiksi sanansisäisiä taukoja ei verbeihin merkitty. Koska tässä työssä ei keskitytty tuotettuihin fonologisiin muotoihin, vaan morfologiaan ja lapsen käyttämään taivutukseen, tällainen litteraatio on riittävä.

Taulukon toisessa sarakkeessa on lapsen tuottaman verbin aikuiskielen tavoitemuoto. 2;6-vuotiaat osaavat tuottaa jo varsin ymmärrettäviä verbimuotoja, joten yleensä lapsen tuottaman verbi-ilmauksen "kääntäminen" aikuiskielelle ei tuottanut vaikeuksia. Joukossa oli kuitenkin tapauksia, jotka on "käännetty" tutkijan subjektiivisen kielitajun mukaan ja jotka joku muu olisi voinut ymmärtää toisinkin, joko eri muodoksi tai jopa eri verbiksi.

Tässä työssä ei kuitenkaan tutkita verbien merkityksiä, joten verbin ymmärtäminen toiseksi ei ole merkittävä virhe ellei verbeillä ole erilainen morfologia. Muotojen käsittäminen toiseksi aiheuttaa suurempia ongelmia. Usein päätyminen jo-

honkin tiettyyn tulkintaan ja muotoon johtui kontekstista. Tuloksia en ole kuitenkaan tarkistuttanut ulkopuolisella.

Kolmannessa sarakkeessa on verbimuodon morfologinen koodaus CHIL-DES-kielelle. Tämän koodauksen avulla pystyi erottelemaan lapsen tuottamasta verbimuodosta erikseen kaikki morfeemit. Kun morfeemit oli eroteltu omiksi yksiköikseen, oli helppo nähdä verbimuodon kompleksisuus. Jos morfeemeja oli kasaantunut verbimuodon perään paljonkin, oli oletettavaa, että se oli lapselle vaikeampi tuottaa kuin esimerkiksi yksimorfeeminen verbimuoto.

Neljäs sarake on varattu huomautuksille. Pääasiassa tähän kirjattiin liittomuotoiset verbit. Koska jokainen verbimuoto on taulukossa omalla rivillään, on näin ollen myös liittomuotoiset verbit laitettu kukin omalle rivilleen. Esimerkiksi koehenkilö 010:n ilmaus "*voi uija*" erotettiin kahdelle riville ja kumpikin verbimuoto koodattiin omaksi verbiksi. Neljännen sarakkeen huomautus-kohdasta pystyy kuitenkin tarkistamaan, että tämä verbi on liittomuodon osa.

3.4 Verbimuotojen tilastoiminen

Katsottuani kaikkien lasten videonauhat tehtävänäni oli saada verbeissä esiintyneet morfeemien esiintymät tilastolliseen muotoon, jotta on mahdollista vertailla dysleksiariski- ja verrokkiryhmän verbien kompleksisuutta. Eri taivutusmorfeemit oli kategorisoitava taulukkomuotoon, jotta ne voitiin viedä suoraan tilasto-ohjelmaan.

Kaikki lapset eivät leikki-tilanteen aikana tuottaneet läheskään sataa verbimuotoa. Kuten taulukosta 3 käy ilmi, sataan tuotettuun verbimuotoon asti pääsi 58 lasta, joka on noin 37 % kaikista lapsista. 51–99 verbimuotoa puolestaan tuotti 55 lasta (35 %) ja 1–50 verbimuotoa 40 lasta, joka on noin neljäsosa kaikista tutkimukseen osallistuneista lapsista. Neljä (2,5 %) lasta ei tuottanut ainuttakaan verbimuotoa, mutta he eivät puhuneet leikki-tilanteessa muutenkaan mitään.

Taulukko 3. Tuotettujen verbimuotojen määrä.

Verbimuotojen lukumäärä	Lasten lukumäärä
0	4 (2,5 %)
1–10	3 (1,9 %)
11–20	7 (4,5 %)
21–30	6 (3,8 %)
31–40	8 (5,1 %)
41–50	16 (10,2 %)
51–60	19 (12,1 %)
61–70	10 (6,4 %)
71–80	10 (6,4 %)
81–90	11 (7 %)
91–99	5 (3,2 %)
100	58 (36,9 %)
	yht. 157 (100 %)

Koehenkilöitä tässä tutkimuksessa oli siis yhteensä 157 lasta. Neljä heistä ei tuottanut leikki-tilanteen aikana yhtään verbiä eikä heiltä siis ole materiaalia kolmipor-
taiseen jaotteluun tai muihin tilastoituihin verbimuotoihin. Näiden neljän lapsen lisäksi
oli yksi lapsi, joka tuotti leikki-tilanteessa vain yhden verbimuodon kaksi kertaa. Se oli
kieltoverbi *ei* perusmuodossaan.

Yhteensä tutkimukseen osallistuneet lapset tuottivat 10 973 tilastoitua
verbimuotoa. Yksi lapsi tuotti siis keskimäärin 70 verbimuotoa ja mediaanilapsi 77 ver-
bimuotoa. Alakvartiiliksi saadaan 47 verbimuotoa ja yläkvartiiliksi puolestaan tuotettu-
jen verbimuotojen maksimimäärä eli 100 verbimuotoa.

4 VERBISUFFIKSIEN OSAAMISEN TASOT

4.1 Verbimuotojen tasoluokitus

Tähän tutkimukseen osallistuneilla lapsilla oli verbivartalon perässä noin 60 erilaista suffiksiyhdistelmää. Suurin osa suffiksiyhdistelmistä esiintyi useilla lapsilla monta kertaa, mutta joukossa oli myös sellaisia yhdistelmiä, jotka esiintyivät vain kerran ja vain yhdellä lapsella. Olen tähän tutkimukseen ottanut tarkasteluun sellaisia suffiksijonoja, jotka eivät toistu 2;6-vuotiaan lapsen puheessa usein.

Yksikön kolmas persoona ja imperatiivi olivat verbimuotoja, jotka löytyivät lähes jokaisen lapsen puheesta. Esimerkiksi yksikön kolmas persoona on 152 lapsella eli vain viisi lasta ei tätä muotoa tuottanut. Toinen tällainen usein esiintyvien verbimuotojen joukko on käskymuoto, jonka taivutussuffiksit ovat lasten puheessa paljon käytössä. Sitä esiintyy 130 lapsella.

Lasten tuottamista morfeemiketjuista valittiin eri tasoisia yhdistelmiä, jotka lapsilla voisivat esiintyä. Nämä ketjut luokiteltiin siten, että ensimmäisen tason morfeemiketjujen pitäisi olla ”helpoimpia” ja kolmannen tason morfeemiketjujen ”vaikeimpia” tuottaa. Tällä jaottelulla lasten tuotoksista haettiin myös verbiketjuja, joissa ketjuun kuuluu siis useampi kuin yksi verbi. Jaottelun tarkoituksena on selvittää, kuinka pitkiä morfeemijonoja lasten verbeissä esiintyy.

Jaottelun ensimmäiselle tasolle luokiteltiin kuuluvaksi ensimmäisen persoonan päätte ja imperfektin tunnus (ks. taulukko 4). Verbivartalon jälkeen sai siis olla ainoastaan joko yksikön ensimmäisen persoonan päätte tai imperfektin tunnus. Näiden katsottiin olevan sellaisia suffikseja, jotka löytyisivät useimmilta lapsilta. Jakoa tarkennettiin vielä siten, että eroteltiin, onko lapsi tuottanut yksi, kaksi vai kolme erilaista verbimuotoa, jossa kyseinen suffiksi esiintyy. Näin nähtiin, onko kyseinen suffiksi lapsen puheessa produktiivinen vai ei.

Taulukko 4. Verbisuffiksijaottelun tasot.

Tasot	Tasolle kuuluvat suffiksit	Suffiksien lukumäärä vartalon jälkeen
Taso 1	Imperfektin tunnus TAI yksikön 1. persoonan päätte	1
Taso 2	Imperfektin tunnus + jokin muu suffiksi kuin yksikön kolmannen persoonan päätte	2
Taso 3	Imperfektin tunnus + jokin muu suffiksi kuin yksikön kolmannen persoonan päätte + liitepartikkeli	3

Jaottelun toiselle tasolle luokiteltiin kuuluvaksi suffiksiketju, johon sisältyi imperfektin tunnus ja jokin muu suffiksi kuin yksikön kolmannen persoonan päätte. Yksikön kolmannen persoonan päätte katsottiin olevan niin yleinen ja lasten puheessa toistuva elementti, että sitä ei otettu tähän tasoluokitukseen lainkaan. Sitä pidetäänkin usein verbin perusmuotona. Toisella tasollakin oli lisäluokituksena verbimuotojen määrä eli oliko niitä lapsen tuotoksessa yksi, kaksi vai kolme tai enemmän.

Kolmannelle tasolle oletettiin vain harvan lapsen pääsevän. Tällä tasolla haluttu suffiksijono oli huomattavasti pitempi. Siihen luokiteltiin kuuluvaksi imperfektin tunnus, jokin muu suffiksi kuin yksikön kolmannen persoonan persoonapäätte sekä jokin liitepartikkeli.

4.2 Ensimmäinen taso

Ensimmäiselle tasolle kuuluivat siis sellaiset verbimuodot, joissa verbivartalon jäljessä oli ainoastaan joko yksikön ensimmäisen persoonan päätte tai imperfektin tunnus. Oletusti lähes kaikki lapset saavuttivat ensimmäisen tason (ks. taulukko 5). Sekä yksikön ensimmäisen persoonan päätettä että imperfektin tunnusta esiintyi 145 (92 %) lapsen puheessa. Vain 12 (8 %) lapsella ei ollut ensimmäiselle tasolle yltäviä verbimuotoja.

Taulukko 5. Ensimmäisen tason verbimuotoja tuottaneet.

Taso	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Ensimmäinen taso	145 (92 %)	78 (92 %)	67 (93 %)

Lapsista 111:n (71 %) puheessa oli verbimuotoja, joissa oli yksikön ensimmäisen persoonan päätte preesensvartalossa. Kuten taulukosta 6 selviää, näistä 62:lla (39 %) esiintyi ensimmäisen persoonan päätte kolmessa tai useammassa eri verbissä. Kahdessa eri verbissä persoonapäätettä esiintyi 23 (15 %) lapsella ja yhdessä verbissä 26:lla (17 %). Lapsista 46 (29 %) oli siis sellaisia, joilla ei esiintynyt lainkaan yksikön ensimmäisen persoonan päätettä preesensvartalossa.

Taulukko 6. Ei yhtään tai useamman ensimmäisen tason yksikön 1. persoonan muodon tuottaneiden lasten määrät.

Suffiksit	3 verbiä tai enemmän	2 verbiä	1 verbi	0 verbiä
Yksikön 1. persoonan päätte	62 (39 %)	23 (15 %)	26 (17 %)	46 (29 %)

Verbivartaloa seuraava pelkkä imperfektin tunnus oli hieman käytetympi (ks. taulukko 7). Lapsista 139:n (89 %) puheessa esiintyi verbimuotoja, joissa oli pelkkä imperfektin tunnus heti verbivartalon jälkeen. Imperfektin tunnuksen jälkeen ei tälle tasolle kuuluvilla verbimuodoilla ollut muita taivutuspäätteitä.

Taulukko 7. Ei yhtään tai useamman ensimmäisen tason imperfektimuodon tuottaneiden lasten määrät.

Suffiksit	3 verbiä tai enemmän	2 verbiä	1 verbi	0 verbiä
Imperfektin tunnus	89 (57 %)	20 (13 %)	30 (19 %)	18 (11 %)

Eri tasojen saavuttaneiden lasten määrän lisäksi selvitettiin, kuinka useassa lapsen tuottamassa verbissä oli imperfektin tunnus. Kategoriat tässäkin olivat joko kolmessa tai useammassa, kahdessa, yhdessä tai ei yhdessäkään verbissä. Imperfektin tunnus oli varsin produktiivinen suffiksi, sillä 89 (57 %) lapsella se esiintyi kolmessa tai useammassa eri verbissä. Kahdessa eri verbissä sitä esiintyi 20 (13 %) lapsella ja yhdessä ainoassa verbissä 30 (19 %) lapsella. Imperfektin tunnusta ei esiintynyt lainkaan 18 (11 %) lapsen tuotoksissa.

4.3 Toinen taso

Toiselle ja siis vaativuudeltaan keskimmaiselle tasolle luokiteltiin kuuluvaksi sellaiset verbit, joissa oli imperfektin tunnus sekä jokin muu morfeemi kuin yksikön kolmannen persoonan päätte. Morfeemeja ei siis saanut olla verbivartalon perässä kuin kaksi, joista ensimmäisen täytyi olla imperfektin tunnus. Tämän tason uskottiin olevan hankalammin saavutettavissa kuin ensimmäisen tason. Näin olikin.

Kuten taulukosta 8 selviää, toisen tason verbejä tuotti 60 (38 %) lasta. Näistä riskiryhmään kuului 33 lasta ja verrokkiryhmään puolestaan 27 lasta. Lapsista 97 (62 %) ei siis saavuttanut toista tasoa. Neljä lapsista oli sellaista, joilla ei ollut verbimuotoja millään tasolla. Niitä, jotka pääsivät ensimmäiselle tasolle, mutta eivät tuottaneet toisen tason verbejä, oli 88 (56 %).

Taulukko 8. Toisen tason verbimuotoja tuottaneet.

Taso	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Toinen taso	60 (38 %)	33 (39 %)	27 (38 %)

Kolme tai useampi sellaista verbiä, joissa esiintyi imperfektin tunnus ja jokin muu morfeemi kuin yksikön kolmannen persoonan päätte, oli 11 (7 %) lapsella (ks. taulukko 9). Kaksi toisen tason kriteerit täyttävää verbimuotoa oli kahdeksalla (5 %) lapsella. Vain yhden toisen tason verbin tuotti puolestaan 41 (62 %) lasta.

Taulukko 9. Ei yhtään tai useamman toisen tason verbimuodon tuottaneiden lasten määrät.

Suffiksit	3 verbiä tai enemmän	2 verbiä	1 verbi	0 verbiä
Imperfektin tunnus + jokin muu suffiksi kuin yksikön 3. persoonan päätte	11 (7 %)	8 (5 %)	41 (26 %)	97 (62 %)

Suffiksit imperfektin tunnuksen perässä olivat kaikilla lapsilla melko samat (ks. taulukko 10). Tuossa asemassa lapsilla oli vain neljä erilaista suffiksia: yksikön ensimmäisen persoonan päätte, yksikön toisen persoonan päätte, monikon kolmannen persoonan päätte sekä yksikön kolmannen persoonan jälkeinen liitepartikkeli. Tässäkään yksikön kolmatta persoonaa ei pidetty erillisenä suffiksina, vaan sen katsottiin sulautuneen imperfektin tunnukseen.

Yksikön ensimmäisen persoonan päätte oli tällä tasolla imperfektin tunnuksen jälkeen ylivoimaisesti käytetyin suffiksi. Sitä esiintyi lapsilla yhteensä 70 verbissä. Liitepartikkeli oli 13 verbissä, monikon kolmannen persoonan päätte viidessä verbissä ja yksikön toisen persoonan päätte neljässä verbissä.

Taulukko 10. Lasten käyttämät suffiksit toisella tasolla.

Suffiksi	Määrä
Yksikön 1. persoonan päätte	70
Yksikön 3. persoonan päätteän jälkeinen liitepartikkeli	13
Monikon 3. persoonan päätte	5
Yksikön 2. persoonan päätte	4

4.4 Kolmas taso

Kolmannelle tasolle päästäkseen lapsen oli tuotettava sellainen taivutettu verbimuoto, missä oli verbivartalon perässä imperfektin tunnus, jokin muu suffiksi kuin yksikön kolmannen persoonan päätte sekä jokin liitepartikkeli. Kolmannen tason verbejä tuotti kolme (2 %) lasta, jotka kaikki kuuluivat verrokkiryhmään (ks. taulukko 11).

Taulukko 11. Kolmannen tason verbimuotoja tuottaneet.

Taso	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Kolmas taso	3 (2 %)	0 (0 %)	3 (4 %)

Kolmannelle tasolle ei kertynyt siis kovin monta verbimuotoa, ainoastaan kolme (ks. taulukko 12). Kolme lasta tuotti jokainen yhden kolmanteen tasoon kelpaavan verbimuodon. Nämä muodot olivat *nukuitko* (koehenkilö 101), *sainpas* (kh 109) ja *joitko* (kh 137). Lapsista 154 ei siis päässyt kolmannelle tasolle.

Taulukko 12. Ei yhtään tai useamman kolmannen tason verbimuodon tuottaneiden lasten määrät.

Suffiksit	3 verbiä tai enemmän	2 verbiä	1 verbi	0 verbiä
Imperfektin tunnus + jokin muu suffiksi kuin yksikön 3. persoonan päätte + liitepartikkeli	0 (0 %)	0 (0 %)	3 (2 %)	154 (98 %)

5 PERSONAPÄÄTTEET

Tässä luvussa käsitellään lasten tuottamia persoonapäätteisiä verbin taivutusmuotoja. Tarkastelussa on kiinnitetty huomiota riski- ja verrokkiryhmän välisiin eroihin sekä 2;6-vuotiaiden persoonapäätteiden käyttöön. Persoonapäätteiden tuottaminen ei sekään anna täydellistä kuvaa siitä, miten hyvin lapset hallitsevat persoonataivutuksen. Lapsi voi osata tuottaa monia persoonapäätteisiä verbimuotoja, vaikka ei leikki-tilanteessa sellaisia muotoja tuottanutkaan.

Tässä luvussa tarkastelen lasten tuottamia yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan muotoja sekä monikon persoonapäätteisiä verbimuotoja. Yksikön kolmannen persoonan muodot on jätetty tästä persoonapäätteitä tarkastelevasta luvusta kokonaan pois, koska niitä esiintyi kaikilla niillä lapsilla, jotka leikki-tilanteessa puhetuotosta tuottivat. Tämän vuoksi yksikön kolmannen persoonan verbimuodon yleisyys voidaan todeta ilman tilastollista jakaumaakin. Lisäksi kolmas persoona on verbin perusmuoto, josta muut persoonat alkavat kehittyä.

5.1 Yksikön persoonapäätteet

5.1.1 Yksikön ensimmäinen persoona

Leikki-tilanteessa ensimmäisen persoonan päätte esiintyi yllättävän monella lapsella. Yllättävää tämä on mielestäni siksi, että yleensä lapset leikki-tilanteessa käyttävät pääsääntöisesti yksikön kolmatta persoona, esim. *Tää menee leikkimään*, jossa ”tää” voi viitata lapseen itseensä tai johonkin toiseen paikalla olevaan henkilöön. Henkilön lisäksi ”tää” voi viitata myös asiaan tai esineeseen. Mahdollisesti lapset korostivat tässä leikki-tilanteessa jollain tavalla omaa asemaansa leikkijänä ja näin ollen viittasivat usein itseensä. Leikkijöinä tilanteessa oli lapsen lisäksi joko tutkija tai toinen lapsen vanhemmista.

Lapsista 117 (75 %) käytti yksikön ensimmäisen persoonan päätettä preesensmuotoisessa verbissä (ks. taulukko 13). Läheskään kaikki päätteet eivät olleet reaa-

listuneita, vaan päättelin osan päätteistä kontekstin avulla. Usein verbin lopussa saattoi olla siis sananloppuisen *-n*-päätteen kato, mutta lauseyhteydestä pystyi päättelemään, että kyseessä oli yksikön ensimmäinen persoona.

Jos persoonaa osoittava pääte puuttui, myös sananloppuisen vokaalin lyhyys antoi olettaa, että kyseessä oli yksikön ensimmäinen persoona (vrt. *mene(n) – menee*). Useimmissa tapauksissa päättelyperusteena oli *minä*- tai *mä*-persoonapronominin käyttö verbimuodon yhteydessä. Tällaiset tapaukset kirjattiin muistiin jo verbimuotojen keruuvaiheessa.

Taulukko 13. Yksikön ensimmäisen persoonan päätteen preesensissä tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + yksikön 1. persoonan pääte	117 (75 %)	65 (77 %)	52 (72 %)

Riski- ja verrokkiryhmän välillä ei ollut eroja. Kumpikin ryhmä tuotti yksikön ensimmäisen persoonan muotoja lähes saman verran. Ensimmäisen persoonan pääte preesensissä olevan verbivartalon jälkeen esiintyi 65:llä (77 %) riskiryhmän lapsella. Verrokkiryhmän lapsista tätä muotoa esiintyi 52:lla (72 %). Seuraavat verbiesimerkit on poimittu lasten tuotoksista täysin sattumanvaraisesti ja kyseistä muotoa on saattanut esiintyä useammallakin lapsella: *en* (kh 74), *olen* (kh 105), *siirrän* (kh 122), *kaadan* (kh 140) ja *laitan* (kh 170).

Ensimmäisen persoonan päätettä ei käytetty läheskään niin paljon imperfektin tunnuksen jälkeen kuin preesensvartalon jälkeen (ks. taulukko 14). Lapsista vain 45 (29 %) käytti verbimuotoja, joissa imperfektin tunnuksen jälkeen oli pelkästään ensimmäisen persoonan pääte. Riskiryhmän lapsista näitä muotoja käytti 27 (32 %) ja verrokkiryhmän lapsista puolestaan 18 (25 %). Tuotettuja muotoja olivat esimerkiksi *näin* (kh 54), *tiesin* (kh 96), *laitoin* (kh 170), *korjasin* (kh 203) ja *otin* (kh 7002).

Taulukko 14. Yksikön ensimmäisen persoonan päätteän imperfektin tunnuksen jälkeen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + imperfektin tunnus + yksikön 1. persoonan päätte	45 (29 %)	27 (32 %)	18 (25 %)

Lapset käyttivät puheessaan paljon liitepartikkeleita (liitepartikkeleiden käytöstä enemmän luvussa 7). Liitepartikkeleita esiintyi sekä preesensin että imperfektin tunnusten ja persoonapäätteän jälkeen. Verbivartalon jälkeen lapsilla oli kuitenkin harvoin juuri ensimmäisen persoonan persoonapäätte ja jokin liitepartikkeli. Yleisimmin lapset käyttivät liitepartikkeleita kolmannen persoonan päätteän jälkeen.

Kuten taulukosta 15 käy ilmi, preesensissä olevan verbivartalon jälkeen vain viidellä (3 %) lapsella oli yksikön ensimmäisen persoonan päätteän jälkeen liitepartikkeli. Riskiryhmään näistä lapsista kuului kaksi (2 %) ja verrokkiryhmään kolme (4 %). Liitepartikkeli oli jokaisessa tapauksessa kysyvä *-ko*. Tuotetut verbimuodot olivat *annanko*, *haenکو*, *ajanko*, *painanko* (kh 76), *saanko* (kh 83), *vastaanko* (kh 100), *syönkö* (kh 150) ja *laitanko* (kh 171).

Taulukko 15. Yksikön ensimmäisen persoonan päätteän liitepartikkelillisessa verbimuodossa tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + yksikön 1. persoonan päätte + liitepartikkeli	5 (3 %)	2 (2 %)	3 (4 %)

Imperfektin tunnuksen ja ensimmäisen persoonan päätteen jäljessä liitepartikkeli oli vain yhden (1 %) verrokkiryhmän lapsen tuotoksessa (ks. taulukko 16). Lapsen tuottama verbimuoto oli *sainpas* (kh 109). Tässä tutkimuksessa olen luokitellut *pAs*-partikkelin yhdeksi liitepartikkeliksi.

Taulukko 16. Yksikön ensimmäisen persoonan päätteen imperfektin tunnuksen jälkeen ennen liitepartikkelia tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + imperfektin tunnus + yksikön 1. persoonan päätte + liitepartikkeli	1 (1 %)	0 (0 %)	1 (1 %)

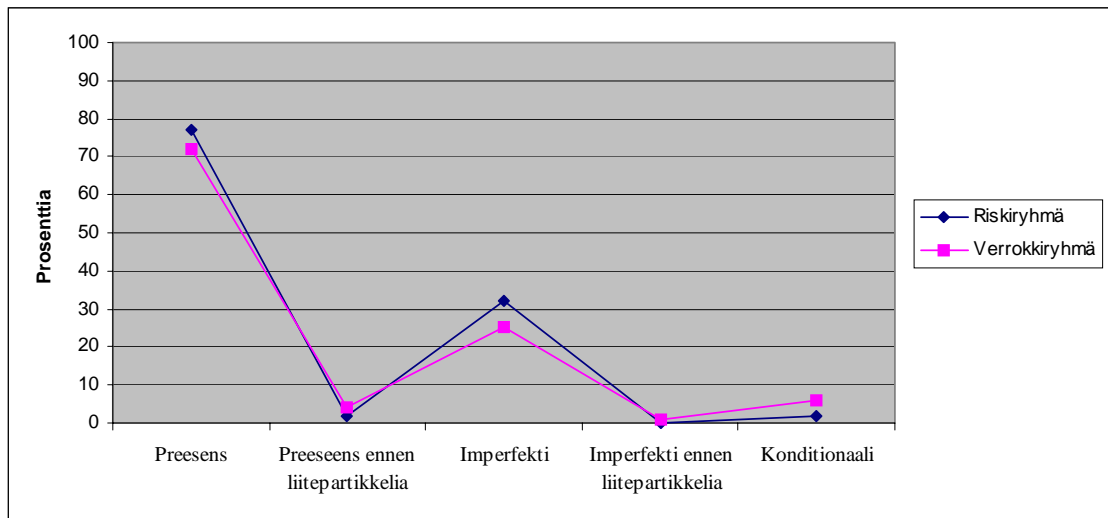
Ensimmäisen persoonan päätte esiintyi myös konditionaalien *-isi*-tunnuksen jälkeen (ks. taulukko 17). Tällaista verbimuotoa oli kuitenkin vain kuudella (4 %) lapsella. Tuotoksista kaksi (2 %) oli riskiryhmän lasten tuottamia ja neljä (6 %) verrokkiryhmän lasten tuottamia. Ryhmien välillä ei tässä ollut suurtakaan eroa. Lasten tuottamat muodot olivat *olisin* (kh 73), *voisin* (kh:t 104, 122, 171), *ruuvaisin* (kh 151) ja *ot-taisin* (kh 164).

Taulukko 17. Yksikön ensimmäisen persoonan päätteen konditionaalien tunnuksen jälkeen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + konditionaalien tunnus + yksikön 1. persoonan päätte	6 (4 %)	2 (2 %)	4 (6 %)

Kuten kuviosta 1 käy ilmi, sekä riski- että verrokkiryhmän lapset käyttivät verbin yksikön ensimmäisen persoonan muotoja leikki-tilanteessa yhtä paljon. Kuvioon on koottu kaikki yksikön ensimmäisen persoonan taivutusmuodot, joita lapset tuottivat. Preesensvartalossa ensimmäisen persoonan pääte oli molempien ryhmien lapsista yli 70 prosentilla ja imperfektissäkin se oli lapsista neljäsosalla.

Kuvio 1. Yksikön ensimmäisen persoonan muotojen käyttö riskiryhmän (N = 85) ja verrokkiryhmän (N = 72) lapsilla.

5.1.2 Yksikön toinen persoona

Verbin toisen persoonan päätettä esiintyi lasten puheessa huomattavasti vähemmän kuin ensimmäisen persoonan päätettä. Siihen, mistä tämä voi johtua, voi olla montakin syytä. Tulee ainakin ottaa huomioon konteksti eli tilanne, jossa verbit litteroitiin. Leikki-tilanne ei juuri kannusta lasta käyttämään verbin toista persoonaa. Lapsi leikkii leluilla suurimmaksi osaksi yksin, vaikka tutkija tai jompikumpi lapsen vanhemmista onkin hänen leikkikaverinaan. Lapsi siis puhuu enemminkin leluille kuin toiselle ihmiselle.

Toisen persoonan päätte oli preesensmuotoisessa verbissä 28 (18 %) lapsella (ks. taulukko 18). Verrokkiryhmässä toisen persoonan päätteen käyttö oli jonkin verran yleisempää kuin riskiryhmässä. Toisen persoonan päätte oli preesensmuotoisessa verbissä 11:llä (13 %) riskiryhmän lapsella, kun taas verrokkiryhmässä tällaisen muodon tuotti 17 (24 %) lasta. Tässä ryhmien välille syntyi jonkin verran eroa. Seuraavat verbimuodot on poimittu esimerkeiksi lasten tuotoksista täysin sattumanvaraisesti: *korjaat* (kh 47), *menet* (kh 69), *et* (kh 96), *saat* (kh 149) ja *laitat* (kh 166).

Taulukko 18. Yksikön toisen persoonan päätteen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + yksikön 2. persoonan päätte	28 (18 %)	11 (13 %)	17 (24 %)

Kuten taulukosta 19 selviää, lapsilla esiintyi myös toisen persoonan päätettä imperfektin tunnuksen jälkeen, mutta ainoastaan neljällä (3 %) lapsella. Kolme (4 %) näistä lapsista kuului riskiryhmään ja yksi (1 %) verrokkiryhmään. Imperfektin tunnus ja yksikön toisen persoonan päätte oli siis harvinainen morfeemiyhdistelmä tämän lapsiryhmän tuotoksissa. Lasten tuottamat verbimuodot olivat *toit* ja *kävit* (kh 46) *söit* (kh 132), *annoit* (kh 171) ja *löysit* (kh 210).

Taulukko 19. Yksikön toisen persoonan päätteen imperfektin tunnuksen jälkeen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + imperfektin tunnus + yksikön 2. persoonan päätte	4 (3 %)	3 (4 %)	1 (1 %)

Konditionaalnin tunnuksen jälkeen lapsilla esiintyi myös yksikön toisen persoonan päätettä (ks. taulukko 20). Tämä suffiksiyhdistelmä oli kuitenkin varsin harvalla, vain neljällä (3 %) lapsella. Molemmista ryhmistä löytyi tällaisia tuotoksia kaksi kappaletta. Lasten tuottamat verbimuodot olivat *voisitko* (kh 25) ja *saisit* (kh 104, 156 ja 169).

Taulukko 20. Yksikön toisen persoonan päätteen konditionaalnin tunnuksen jälkeen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + konditionaalnin tunnus + yksikön 2. persoonan päätte	4 (3 %)	2 (2 %)	2 (3 %)

Verbivartalon ja toisen persoonan päätteen jälkeen esiintyi myös liitepartikkeleita. Niitä oli preesensmuotoisessa verbissä sekä imperfektin ja konditionaalnin tunnuksen jälkeen. Preesensissä toisen persoonan päätteen jälkeen esiintyivät liitepartikkelit *-kO*, jota oli 18 (12 %) lapsella ja *-kOs*, jota oli vain yhdellä (1 %) lapsella. Yhteensä liitepartikkeleja oli siis 19 (12 %) lapsella (ks. taulukko 21). Näistä riskiryhmän lapsia oli 13 (15 %) ja verrokkiryhmän lapsia puolestaan 6 (8 %). Tuotetut verbimuodot on lueteltu luvussa 7.3.1.

Taulukko 21. Yksikön toisen persoonan päätteen ennen liitepartikkelia tuottaneiden riski- ja verrokkilasten määrät.

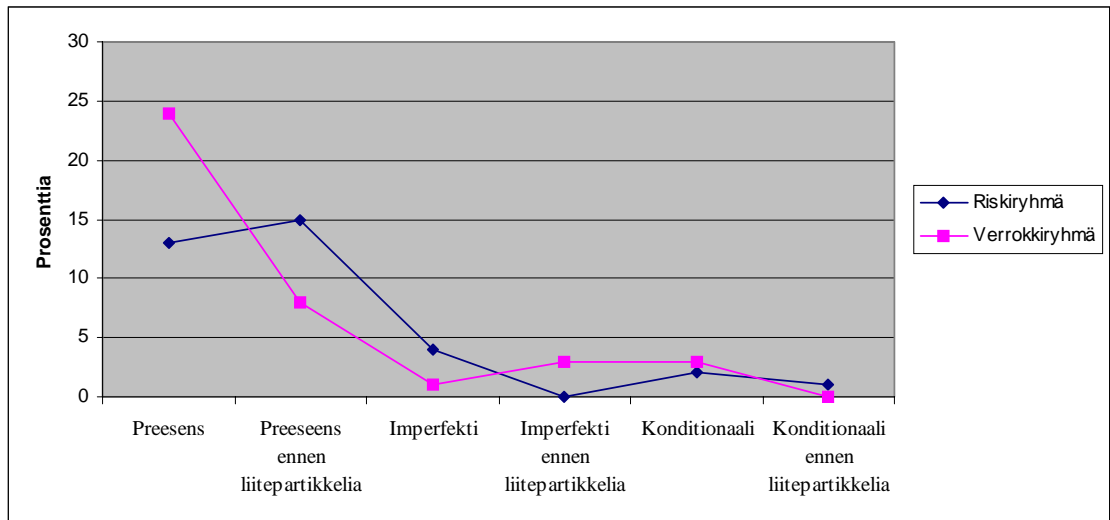
Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + yksikön 2. persoonan päätte + liitepartikkeli	19 (12 %)	13 (15 %)	6 (8 %)

Liitepartikkeli oli jo hieman harvinaisempi kahden morfeemin jälkeen. Imperfektin tunnuksen ja yksikön toisen persoonan päätteen jälkeen kahdella (1 %) lapsella esiintyi kysyvä liitepartikkeli *-kO* (ks. taulukko 22). Myös konditionaalien tunnuksen ja toisen persoonan päätteen jälkeen esiintyi liitepartikkeli *-kO*. Sitä esiintyi myös vain yhdellä (1 %) lapsella. Tuotetut verbimuodot on lueteltu luvussa 7.5.

Taulukko 22. Yksikön toisen persoonan päätteen imperfektin tai konditionaalien tunnuksen jälkeen ennen liitepartikkeliä tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + imperfektin tunnus + yksikön 2. persoonan päätte + liitepartikkeli	2 (1 %)	0 (0 %)	2 (3 %)
Verbivartalo + konditionaalien tunnus + yksikön 2. persoonan päätte + liitepartikkeli	1 (1 %)	1 (1 %)	0 (0 %)

Kuten kuviosta 2 käy ilmi, yksikön toisen persoonan käyttö on sekä riski- että verrokkiryhmän lasten keskuudessa samankaltaista. Merkittäviä eroja ei ryhmien välille juurikaan synny. Ainoastaan preesensmuotoisissa verbeissä verrokkiryhmän lapsilla on jonkin verran enemmän toisen persoonan päätettä kuin riskiryhmän lapsilla. Kaiken kaikkiaan toista persoonaa käytettiin varsin vähän.

Kuvio 2. Yksikön toisen persoonan muotojen käyttö riskiryhmän (N = 85) ja verrokkiryhmän (N = 72) lapsilla.

5.2 Monikon persoonapäätteet

5.2.1 Monikon ensimmäinen persoona

Monikon ensimmäisen persoonan päätte oli preesensmuotoisesta verbistä vain kahdella (1 %) lapsella (ks. taulukko 23). He molemmat kuuluivat verrokkiryhmään. Imperfektin tai konditionaalin tunnuksien jälkeen monikon ensimmäisen persoonan päätettä ei esiintynyt lasten tuotoksissa lainkaan. Tuotetut verbimuodot olivat *tulemme* (kh 57) ja *voimme* (kh 101).

Monikon ensimmäisen persoonan päätteen puuttumiselle on kuitenkin selvä selitys. Monikon ensimmäisen persoonan sijaan puhekielessä käytetään yleisesti passiivimuotoa. Lapsistakaan kukaan ei käyttänyt kirjakielistä muotoa, vaan molempien lasten puheessa esiintynyt *-mme*-persoonapäätte oli selvästi aikuisen puheesta opittu puhekuvio, ei persoonapäätteen produktiivinen ilmentymä.

Taulukko 23. Monikon ensimmäisen persoonan päätteen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + monikon 1. persoonan päätte	2 (1 %)	0 (0 %)	2 (3 %)

5.2.2 Monikon toinen persoona

Monikon toisen persoonan päätte oli vain yhdellä (1 %) verrokkiryhmän lapsella (ks. taulukko 24). Tuotettu verbimuoto oli *haluatte* (kh 149). Lapset eivät käyttäneet monikon toisen persoonan päätettä muissa kuin preesensvartaloisissa verbimuodoissa.

Taulukko 24. Monikon toisen persoonan päätteen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + monikon 2. persoonan päätte	1 (1 %)	0 (0 %)	1 (1 %)

5.2.3 Monikon kolmas persoona

Monikon kolmannen persoonan päätte *-vAt* esiintyi muita monikon persoonapäätteitä useammassa tuotoksessa. Se esiintyi preesensmuotoisessa verbissä 12 (8 %) lapsella. Lapsista kahdeksan (10 %) kuului riskiryhmään ja neljä (6 %) verrokkiryhmään. Tuotetut verbimuodot olivat *tarvitsevat, saavat, tulevat* (kh 25), *ovat* (kh:t 25, 99, 101), *katsovat* (kh 93), *syövät* (kh:t 100, 165, 179), *voivat* (kh 101), *nukkuvat* (kh 104), *nousevat* (kh 120), *odottavat* (kh 164), *lähtevät* (kh 193) ja *asuvat* (kh 210).

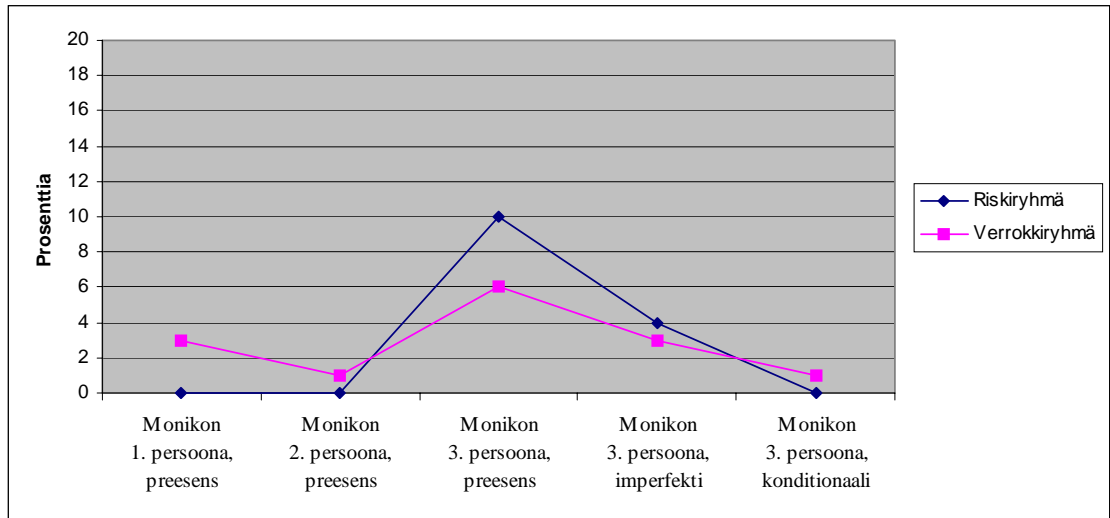
Imperfektin tunnuksen jälkeen monikon kolmannen persoonan päätettä esiintyi viidellä (3 %) lapsella. Heistä riskiryhmään kuului kolme (4 %) lasta ja verrokkiryhmään kaksi (3 %) lasta. Lasten tuottamat verbimuodot olivat *menivät* (kh 39), *lähtivät* (kh 57), *jäivät* (kh 101), *tulivat* (kh 154) ja *olivat* (kh 165).

Konditionaalnin tunnuksen jälkeen ei monikon kolmannen persoonan päätettä ollut kuin ainoastaan yhdellä (1 %) verrokkiryhmän lapsella. Tuotettu muoto oli *jäisivät* (kh 74).

Taulukko 25. Monikon ensimmäisen persoonan päätteen imperfektin tai konditionaalnin tunnuksen jälkeen tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Suffiksit	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbivartalo + monikon 3. persoonan päätte	12 (8 %)	8 (10 %)	4 (6 %)
Verbivartalo + imperfektin tunnus + monikon 3. persoonan päätte	5 (3 %)	3 (4 %)	2 (3 %)
Verbivartalo + konditionaalnin tunnus + monikon 3. persoonan päätte	1 (1 %)	0 (0 %)	1 (1 %)

Kuten kuviosta 3 käy ilmi, monikon persoonapäätteiden käyttö oli lapsilla kaiken kaikkiaan leikki-tilanteessa vähäistä. Riskiryhmän lapsista yksikään ei tuottanut monikon ensimmäisen tai toisen persoonan muotoja, mutta verrokkiryhmässä näitä muotoja tuottaneita lapsia ei ollut kuin muutama. Monikon persoonista eniten käytettiin molemmissa ryhmissä kolmatta persoonaa.

Kuvio 3. Monikon persoonamuotojen käyttö riskiryhmän (N = 85) ja verrokkiryhmän (N = 72) lapsilla.

6 KONDITIONAALI JA LIITTOMUODOT

Tässä luvussa käsitellään lasten tuottamia konditionaalimuotoisia verbejä sekä verbimuotoja, jotka koostuivat useammasta kuin yhdestä verbistä. Näihin tässä tutkimuksessa luokiteltiin kuuluvaksi perfekti ja pluskvamperfekti, joita käsittelen alaluvussa 6.2, kieltomuodot, joita käsittelen alaluvussa 6.3 sekä verbiketjut, joita tarkastellaan tarkemmin alaluvussa 6.4. Konditionaalimuotoja käsitellään puolestaan alaluvussa 6.1.

6.1 Konditionaali

Konditionaalimuotoa käytetään etupäässä ehtomuotona eli *jos–niin*-rakenteessa (Hakulinen & Karlsson 1988: 275). Lapsenkielessä ehtorakenteen käyttö on kuitenkin harvinaista. Suomenkielinen lapsi käyttää konditionaalia pääasiassa kuvitteluleikkien suunnitteluun. Leikeissä lapsi toistaa, mitä on aiemmin nähnyt tai kokenut ja muuntelee sitä omalla tavallaan. Tähän tarvitaan konditionaalia. Sen avulla lapsi tekee eron todellisen ja kuvitteellisen maailman välille. (ks. esim. Kauppinen 1998: 111, 113.)

Tämän tutkimuksen lapsista leikkutilanteessa hieman yli puolet (55 %) käytti konditionaalimuotoisia verbejä (ks. taulukko 26.). Verbimäärään laskettiin kaikki sellaiset verbimuodot, joissa konditionaalin tunnus havaittiin. Konditionaalin tunnuksen jälkeen saattoi olla muita morfeemeja ja jotkin konditionaalimuodot saattoivat olla osana liittomuotoa.

Taulukko 26. Konditionaalimuotoisia verbimuotoja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbimuoto	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Konditionaali	86 (55 %)	40 (49 %)	46 (64 %)

Verrokkiryhmässä konditionaalimuodon käyttö oli hieman riskiryhmää yleisempää. Riskiryhmän lapsista 40 (49 %) tuotti verbimuotoja, joissa oli konditionaalinen tunnus, kun puolestaan verrokkiryhmän lapsista konditionaalimuotoisia verbejä tuotti 46 (64 %) lasta.

Eniten lapset käyttivät konditionaalimuotoisia verbejä, jotka olivat yksikön kolmannessa persoonassa. Niitä esiintyi 61 (40 %) lapsella. Ryhmien välille nämä muodot jakaantuivat tasaisesti: riskiryhmän lapsista muodon tuotti 29 (34 %) ja verrokkiryhmän lapsista puolestaan 32 (44 %). Kolme käytetyintä verbiä olivat konditionaalissa *voisi* (27 lapsella), *olisi* (23 lapsella) ja *pitäisi* (15 lapsella).

Yksikön ensimmäisen persoonan pääte esiintyi konditionaalitunnuksen jälkeen kuuden (4 %) lapsen tuotoksissa. Muodot olivat *olisin* (kh 73), *voisin* (kh:t 104, 122 ja 171), *ruuvaisin* (kh 151) ja *ottaisin* (kh 164). Yksikön toisen persoonan pääte esiintyi puolestaan viidellä (3 %) lapsella. Tuotetut muodot olivat *voisitko* (kh 25) ja *saisit* (kh:t 104, 156, 169 ja 193). Monikon kolmannen persoonan pääte oli konditionaalitunnuksen jälkeen yhdellä lapsella. Muoto oli *jäisivät* (kh 74).

Konditionaalimuotoja, jotka olivat passiivissa, esiintyi kuuden (4 %) lapsen puheessa. Näitä muotoja oli riskiryhmän lapsista neljällä (5 %) ja verrokkiryhmän lapsista kahdella (3 %). Muodot olivat *voitaisiin* (kh:t 25, 80 ja 124), *tehtäisiin* (kh 46), *laitettaisiin* (kh 149) ja *leikattaisiin* (kh 199).

6.2 Perfekti ja pluskvamperfekti

Leikkitilanteessa lapset käyttivät aikamuodoista yleisimmin preesenssiä ja jonkin verran myös imperfektiä. Perfekti ja pluskvamperfekti olivatkin sitten jo hieman harvinaisempia tempuksia. Tempusten käyttö on sen verran sidoksissa leikkitilanteeseen, että ei ole oletettavissakaan, että lapset muita tempuksia kuin preesenssiä tai imperfektiä käyttäisivätkään.

Kuten taulukosta 27 käy ilmi, perfekti oli pluskvamperfektiä huomattavasti käytetympi aikamuoto. Perfektiä esiintyi 31 (20 %) lapsen tuotoksessa. Riski- ja verrokkiryhmän välille perfektimuodot jakoutuivat tasaisesti: riskiryhmän lapsista 15 (18

%) tuotti perfektimuotoisia verbejä ja verrokkiryhmän lapsista puolestaan 16 (22 %). Vain yhdellä lapsella, joka kuului riskiryhmään, oli pluskvamperfektimuotoisia verbejä. Näitä muotoja hän tuotti kaksi kappaletta: *oli jäänyt* ja *oli loppunut* (kh 212). Kukaan muu lapsista ei tuottanut pluskvamperfektiä.

Taulukko 27. Perfekti- ja pluskvamperfektimuotoisia verbimuotoja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbimuoto	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Perfekti	31 (20 %)	15 (18 %)	16 (22 %)
Pluskvamperfekti	1 (1 %)	1 (1%)	0 (0 %)

Taulukosta 28 käy ilmi kunkin lapsen tuottamat perfektii- ja pluskvamperfektimuodot. Taulukosta voi päätellä, että leikkitalanne ohjaa lasta tuottamaan juuri tämänkaltaisia verbejä, mutta konteksti ei "vaadi" kuitenkaan juuri perfektii- tai pluskvamperfektimuodon käyttöä. Se on jo lapsen omaa kielellistä osaamista.

Taulukko 28. Lasten tuottamat perfektii- ja pluskvamperfektimuodot.

Koehenkilö	Tuotettu verbimuoto
55	<i>on hakenut, on korjattu</i>
57	<i>on syönyt</i>
65	<i>on kaatunut</i>
72	<i>on laitettu</i>
80	<i>on loppunut, on keittänyt</i>
81	<i>on syönyt</i>
86	<i>on ollut</i>
99	<i>on mennyt</i>
100	<i>on mennyt (nukkumaan)</i>

Koehenkilö	Tuotettu verbimuoto
122	<i>on otettu</i>
135	<i>on syönyt</i>
139	<i>on mennyt</i>
142	<i>on otettu, on mennyt</i>
144	<i>olen syönyt</i>
151	<i>on syönyt</i>
153	<i>on mennyt</i>
158	<i>on käynyt</i>
167	<i>on ollut</i>
168	<i>on syöty, on kaatunut</i>
173	<i>olen antanut, on parantunut, onko ollut</i>
177	<i>on laitettu</i>
179	<i>on sytytetty, on syönyt</i>
180	<i>on syönyt, on tullut</i>
182	<i>on tullut</i>
183	<i>on itkenyt, on syönyt</i>
187	<i>on syöty, olen syönyt, olisi ollut</i>
194	<i>olen käynyt</i>
199	<i>on syönyt, on keittänyt, on ajanut</i>
212	<i>oli jäänyt, oli loppunut</i>
5003	<i>on mennyt</i>
7002	<i>on syöty</i>
7104	<i>on pudonnut</i>

Kuten taulukosta 28 käy ilmi, kovin monta perfektimuotoista verbiä ei yhden lapsen sadan ensimmäisen verbin joukkoon mahtunut. Yhdellä lapsella kolme kappaletta eri verbeistä koostuvaa perfektimuotoa oli maksimimäärä, ja suurimmalla osalla perfektimuotoiset verbit jäivät yhteen esiintymään.

Yhdellä verrokkiryhmän lapsella (kh 100) perfektimuodon jälkeen tuli vielä kolmannen infinitiivin illatiivimuotoinen verbi *on mennyt nukkumaan*. Myös yksi konditionaalin perfektimuoto mahtui lasten tuotoksiin. Tällainen muoto oli yhdellä riskiryhmän lapsella. Muoto oli *olisi ollut* (kh 187).

Perfektin apuverbinä toimiva *olla*-verbi oli lasten puheessa lähespä aina yksikön kolmannessa persoonassa. Poikkeuksena koehenkilö 144:n ja 187:n *olen syönyt*, 173:n *olen antanut* ja 194:n *olen käynyt*, joissa apuverbi oli jokaisessa yksikön ensimmäisessä persoonassa.

6.3 Kielto muodot

Kieltomuoto on ensimmäisten verbimuotojen joukossa, joita lapsi alkaa kielenkehityksensä varhaisvaiheessa tuottaa (ks. esim. Toivainen 1980: 35–36). Tähän tutkimukseen osallistuneet 2;6-vuotiaat lapset tuottivat kieltomuotoja paljon. Voisi jopa karkeasti todeta, että jokaisen lapsen tuotoksissa oli jonkinasteinen kieltö. Nekin lapset, jotka tuottivat alle kymmenen verbimuotoa, hallitsivat useimmiten kieltomuodon.

Tästä tulososiosta jätettiin kokonaan pois yhdestä morfeemista koostuva kieltomuoto (*ei, eikä, enkä, älä*), koska tämän luvun tarkoitus on keskittyä ainoastaan liittomuotoihin. Yksimorfeemiset kieltomuodot eivät myöskään anna kovin syvällistä kuvaa lapsen kielitaidosta juuri sen takia, että ne ilmaantuvat lapsen puheeseen hyvin varhaisessa vaiheessa. 2;6-vuotiaana kielenkehitykseltään normaali lapsi hallitsee jo yksimorfeemisen kiellon.

Jaottelin lasten tuottamat kieltomuodot seitsemään eri ryhmään niiden aika- ja tapaluokkien perusteella (ks. taulukko 29). Eniten lapset tuottivat muotoja, jotka olivat aikamuodoltaan preesensissä. Jotkin näistä muodoista saattavat semanttisesti olla käskymuotoja, mutta koska tässä tutkimuksessa kontekstia ei ole verbien keruuvaiheessa otettu huomioon, verbit on luokiteltava ainoastaan niiden morfologisen muodon perusteella.

Taulukko 29. Kieltomuotoja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät (muodot yleisyysjärjestyksessä).

Kieltomuoto	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Preesensmuotoinen kierto	134 (85 %)	69 (81 %)	65 (90 %)
Imperfektimuotoinen kierto	32 (20 %)	13 (15 %)	19 (26 %)
Kolmiosainen kierto	32 (20 %)	13 (15 %)	19 (26 %)
Imperatiivimuotoinen kierto	9 (6 %)	6 (7 %)	3 (4 %)
Passiivimuotoinen kierto	9 (6 %)	5 (6 %)	4 (6 %)
Perfektimuotoinen kierto	6 (4 %)	1 (1 %)	5 (7 %)
Konditionaalimuotoinen kierto	4 (3 %)	0 (0 %)	4 (6 %)

Preesensmuotoisia kieltomuotoja löytyi 134 (85 %) lapsen tuotoksista. Suosituimpien lasten tuottamien kieltomuotojen joukossa olivat *ei ole*, *ei saa* ja *ei pysy*. Jotkut lapset saattoivat hokea samoja kieltomuotoja sadan ensimmäisen tuotetun verbi-muodon aikana useastikin. Verrokkiryhmän lapsista preesensmuotoisia kiertoja leikkitalanteessa tuotti 65 (90 %) lasta ja riskiryhmän lapsista puolestaan 69 (81 %) lasta.

Menneen ajan kieltomuodoista lapset käyttivät imperfektiä ja perfektiä. Imperfekti oli selvästi perfektiä käytetympi aikamuoto, kuten se oli myös myöntömuodossa. Imperfektimuotoista kiertoa esiintyi 32 (20 %) lapsen puheessa. Verrokkiryhmän lapsista 19 (26 %) käytti imperfektimuotoista kiertoa, kun puolestaan riskiryhmän lapsista se esiintyi 13 (15 %) lapsella. Käytettyjä muotoja olivat muun muassa *ei soittanut* (kh 69), *ei lähtenyt* (kh 126), *ei ollut* (kh 171) ja *ei muistanut* (kh 200).

Perfektimuotoinen kierto esiintyi vain kuudella (4 %) lapsella. Yksi (1 %) riskiryhmän lapsi tuotti muodon *ei ole korjattu* (kh 55) ja viisi (7 %) verrokkiryhmän

lasta tuotti neljä erilaista perfektissä olevaa kieltoa: *ei ole loppunut* (kh:t 80 ja 126), *ei ole herännyt* (kh 86), *ei ole mennyt* (kh 154) ja *ei ole parantunut* (kh 173).

Kolmiosaiseen kieltoon luokiteltiin kuuluvaksi kielto- muodot, joissa liitto- muoto muodostui kolmesta eri verbistä, esim. *ei saa tulla* tai *ei halua olla*. Tällaisia kolmiosaisia kielto- muotoja tuotti 32 (20 %) lasta. Riskiryhmän lapsista 13 (15 %) tuotti leikkitalanteessa tällaisia kielto- muotoja ja verrokkiryhmän lapsista puolestaan 19 (26 %).

Lasten tuottamat kolmiosaiset kielto- muodot voisi karkeasti jakaa neljään ryhmään:

- I) Muodot, joissa kielto- muoto oli yksikön 3. persoonassa ja kolmas verbi 1. infinitiivissä, esim. *ei jaksa ottaa* (kh 80) ja *ei taida pysyä* (kh 153). Näitä muotoja oli selvästi eniten.
- II) Muodot, joissa kielto- muoto oli yksikön 1. persoonassa ja kolmas verbi 1. infinitiivissä, esim. *en halua leikkiä* (kh 186).
- III) Muodot, joissa kielto- muoto oli yksikön 1. tai 3. persoonassa ja kolmas verbi illatiivimuotoinen infinitiivi, esim. *ei lähde liikkumaan* (kh 58) ja *en pysty ajamaan* (kh 164).
- IV) Muodot, joissa kielto- muoto oli imperfektissä ja kolmas verbi 1. infinitiivissä. Tällaisen verbimuodon tuotti vain yksi verrokkiryhmän lapsi (kh 164). Tuotettu muoto oli *en saanut syödä*.

Imperatiivimuotoista kieltoa lapset käyttivät leikkitalanteessa varsin vähin. Yhdeksän (6 %) lasta tuotti käskymuotoisen kiellon. Näistä kuusi (7 %) lasta kuului riskiryhmään ja kolme (4 %) verrokkiryhmään. Riskiryhmään kuuluvien lasten tuottamat käskymuotoiset kiellot olivat *älä odota* (kh 46), *äläkä pompi* (kh 65), *älä paina* (kh 111), *älä laita* (kh 166), *älä syö* (kh 183) ja *älä nosta* (kh 210). Verrokkiryhmän lasten muodot olivat puolestaan *älä höpötä* (kh 149), *älä aja* (kh 167) ja *älä tiputa* (kh 169).

Passiivimuotoinen kielto esiintyi yhdeksän (6 %) lapsen puheessa. Riskiryhmän heistä kuului viisi (6 %) lasta ja verrokkiryhmään puolestaan neljä (6 %) lasta. Riskiryhmän lapset tuottivat kolme erilaista passiivimuotoista kieltoa: *ei oteta* (kh:t 88 ja 104), *ei nukuta* (kh 98) ja *ei laiteta* (kh:t 128 ja 191). Verrokkiryhmän lasten passii-

vimuotoiset kiellot olivat *ei pestä* (kh 74), *ei itketä* (kh 132), *ei leikitä* (kh 137) ja *ei löydetä* (kh 162).

Konditionaalissa olevia kieltomuotoja oli neljällä (3 %) lapsella. Verrokkiryhmän lapset tuottivat kaikki nämä neljä muotoa. Muodot olivat *ei söisikään* (kh 69), *ei voisi panna* (kh 122), *ei pitäisi* (kh 132) ja *ei mahtuisi* (kh 148). Luokittelin liittomuodon *ei voisi panna* konditionaalimuotoisiin kieltoihin enkä kolmiosaisiin kieltoihin, koska konditionaali on lasten tuotoksissa kovin harvinainen.

6.4 Verbiketjut

Erilaisia verbiketjuja lasten tuottamasta puheesta löytyi runsaasti. Verbiketjuihin olen tässä lukenut mukaan kahdesta tai useammasta verbistä (mukana ovat sekä finiittiset että infiniittiset muodot) koostuvan liittomuodon. Koska käsittelen perfektiiä, pluskvamperfektiiä ja kieltomuotoja erikseen, olen jättänyt ne pois verbiketjut-otsikon alta. Verbiketjuista haluttiin selvittää, millaisia verbejä ja verbimuotoja lapset leikkiatilanteessa käyttivät.

Verbiketjuja esiintyi 99 (63 %) lapsen tuotoksissa (ks. taulukko 30). Näistä lapsista riskiryhmään kuului 48 (56 %) lasta ja verrokkiryhmään 51 (71 %) lasta. Useimmilla näistä lapsista oli enemmän kuin yksi verbiketju sadan ensimmäisen tuotetun verbin joukossa.

Erityyppisiä verbiketjuja ei kuitenkaan kertynyt kovin monta, vaan pääasiassa lapset käyttivät toistuvasti samoja verbimuotoja peräkkäin. Verbiketjujen verbit laskettiin yhteisverbimäärään erikseen eli kahden verbin muodostamassa ketjussa on siis kaksi verbiä ja kolmen verbin ketjussa kolme.

Taulukko 30. Verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbimuoto	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Verbiketju	99 (63 %)	48 (56 %)	51 (71 %)

Eniten lapset käyttivät kahdesta verbistä muodostuneita. Näiden ketjujen ensimmäinen verbi oli taipuva ja toinen joko infinitiivin ensimmäinen tai kolmas muoto. Myös kolmesta verbistä muodostuneita verbiketjuja löytyi. Näitä oli 13 (8 %) lapsella. Ne olivat kuitenkin huomattavasti harvinaisempia kuin kaksiosaiset verbiketjut.

Eniten käytetyimmän verbiketjutyypin ensimmäisessä verbissä oli jokin yksikön persoonapäätteistä sekä preesensin tai imperfektin tunnus, esim. *menee nukkumaan* tai *tuli syömään* (ks. taulukko 31). Preesensin tunnus saattoi olla myös sulautuneena verbivartaloon. Toinen verbi yleisimmässä ketjussa oli kolmannen infinitiivin illatiivi.

Lapsista 69:llä (44 %) oli tällaisista verbimuodoista koostuvia verbiketjuja. Heistä riskiryhmään kuului 35 (41 %) lasta ja verrokkiryhmään 34 (47 %) lasta. Seuraavat verbiketjut on poimittu esimerkeiksi lasten tuotoksista täysin sattumanvaraisesti: *laitan ajamaan* (kh 3), *menee nukkumaan* (kh 120), *meni syömään* (kh 167) ja *lähtee ajamaan* (kh 199).

Taulukko 31. Persoonissa taipuvasta verbistä ja 3. infinitiivin illatiivista koostuvia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Yksikön 1. / 2. / 3. persoona + 3. infinitiivin illatiivi	69 (44 %)	35 (41 %)	34 (47 %)

Toinen yleinen verbiketjumuoto koostui persoonissa ja tempuksissa taipuvasta verbistä sekä ensimmäisestä infinitiivistä (ks. taulukko 32). Tällaisia verbiketjuja esiintyi 55 (35 %) lapsella. Riskiryhmään heistä kuului 29 (34 %) lasta ja verrokkiryhmään 26 (36 %) lasta. Tuotettuja muotoja olivat esimerkiksi *voit syöttää* (kh 57), *meinasin kaatua* (kh 58), *antaa levätä* (kh 101), *voi leikkiä* (kh 142) ja *saako korjata* (kh 162).

Taulukko 32. Persoonissa taipuvasta verbistä ja 1. infinitiivistä koostuvia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Yksikön 1. / 2. / 3. persoona + 1. infinitiivi	55 (35 %)	29 (34 %)	26 (36 %)

Ensimmäisen infinitiivin kanssa verbiketjun muodostivat myös konditionaalissa tai passiivissa olevat verbimuodot. Näitä verbiketjuja löytyi 25 (16 %) lapsen tuotoksista (ks. taulukko 33). Riskiryhmään heistä kuului 14 (16 %) lasta ja verrokkiryhmään puolestaan 11 (15 %) lasta. Tuotettuja muotoja olivat esimerkiksi *voidaan nukkua* (kh 39), *pitäisi mennä* (kh 69), *voisi tiskata* (kh 72), *voisi olla* (kh 142) ja *pitäisi laittaa* (kh 168).

Taulukko 33. Konditionaalimuotoisesta verbistä ja 1. infinitiivistä koostuvia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Konditionaali- tai passiivimuotoinen verbi + 1. infinitiivi	25 (16 %)	14 (16 %)	11 (15 %)

Yksikön persoonamuotoinen verbi muodosti verbiketjun myös kolmannen infinitiivin inessiivin kanssa. Tällaisia verbiketjumuotoja esiintyi 16 (10 %) lapsella (ks. taulukko 34). Heistä riskiryhmän lapsia oli 11 (13 %) ja verrokkiryhmän lapsia puolestaan viisi (7 %). Tuotettuja muotoja olivat esimerkiksi *olin lähdössä* (kh 130), *kävi syömässä* (kh 137), *oli leikkimässä* (kh 148), *kävin hakemassa* (kh 181) ja *on vahtimassa* (kh 193).

Taulukko 34. Persoonissa taipuvasta verbistä ja 3. infinitiivin inessiivistä koostuvia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Yksikön 1. / 2. / 3. persoona + 3. infinitiivin inessiivi	16 (10 %)	11 (13 %)	5 (7 %)

Ensimmäisen infinitiivin edellä oli myös yksipersonaisia verbejä, kuten *pitää* ja *täytyy*. Tällaisia verbiketjuyhdistelmiä löytyi yhdeltätoista (7 %) lapselta (ks. taulukko 35). Riskiryhmän lapsia heistä oli kuusi (7 %) ja verrokkiryhmän lapsia viisi (7 %). Tuotettuja verbiketjumuotoja olivat esimerkiksi *täytyy panna* (kh 25), *pitää harjata* (kh 128), *pitää mennä* (kh 137), *pitää käydä* (kh 184) ja *pitää pumpata* (kh 214).

Taulukko 35. Yksipersonaisesta verbistä ja 1. infinitiivistä koostuvia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Yksipersonainen verbi + 1. infinitiivi	11 (7 %)	6 (7 %)	5 (7 %)

Kahdeksalla (5 %) lapsella oli verbiketjuja, jotka muodostuivat konditionaali- tai passiivimuotoisesta verbistä sekä kolmannen infinitiivin illatiivista (ks. taulukko 36). Heistä riskiryhmään heistä kuului kaksi (2 %) lasta ja verrokkiryhmään kuusi (8 %) lasta. Tuotettuja verbiketjumuotoja olivat esimerkiksi *lähtisi seikkailemaan* (kh 80), *tulisi ottamaan* (kh 122), *mennään nukkumaan* (kh 157), *laitetaan istumaan* (kh 183) ja *laitetaan nukkumaan* (kh 214).

Taulukko 36. Konditionaali- tai passiivimuotoisesta verbistä ja 3. infinitiivin illatiivista koostuvia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Konditionaali- tai passiivimuotoinen verbi + 3. infinitiivin illatiivi	8 (5 %)	2 (2 %)	6 (8 %)

Kolmesta verbistä koostuvia verbiketjuja oli 13 (8 %) lapsen tuotoksissa (ks. taulukko 37). Heistä kahdeksan (9 %) lasta kuului riskiryhmään ja viisi (7 %) lasta puolestaan verrokkiryhmään. Kolmiosaisen verbiketjutuotosten joukossa olivat muun muassa *haluaa olla istumassa* (kh 101), *voisin mennä nukkumaan* (kh 104), *saanko mennä vastaamaan* (kh 149), *pitäisi laittaa nukkumaan* (kh 168) ja *voisi mennä ajelemaan* (kh 199).

Taulukko 37. Kolmiosaisia verbiketjuja tuottaneiden riski- ja verrokkiryhmän lasten määrät.

Verbiketju	Kaikki koehenkilöt N = 157	Riskiryhmä N = 85	Verrokkiryhmä N = 72
Kolmiosainen verbiketju	13 (8 %)	8 (9 %)	5 (7 %)

7 LIITEPARTIKKELIT

7.1 Liitepartikkeleiden jaottelusta

Tässä luvussa tarkastelen lasten tuotoksissaan käyttämiä liitepartikkeleita ja sitä, millaisen suffiksiketjun jälkeen lapsen käyttämä liitepartikkeli esiintyy. Lähtöoletuksena oli, että koska 2;6-vuotias ei osaa tuottaa kovin monimutkaisia suffiksiketjuja, ei liitepartikkelikaan ole kovin pitkän suffiksiketjun päässä.

Liitepartikkeleiden funktiota verbimuotojen perässä en tässä ala tarkemmin selvittää, sillä tämä tutkimus ulottuu vain pelkkien morfeemien tarkasteluun, ei niinkään semantiikkaan. Yleisesti voi kuitenkin todeta, että kysyvän *-ko*-liitepartikkelin yleisyys on vahvasti sidoksissa leikkutilanteeseen. Siinä lapsi usein kysyi leikkikaveriltään lupaa jonkin asian tekemiseen (esim. *saa-ko*, *voi-ko*, *haittaa-ko*) tai mielipidettä jostain leikkimiseen liittyvästä asiasta (esim. *tulee-ko*, *menee-kö*, *lähtee-kö*, *mahtuu-ko*).

Liitepartikkeleista haluttiin selvittää, monenko morfeemin jälkeen liitepartikkeleja lapsella yleensä esiintyy. Tässä jaottelussa en ole laskenut yksikön kolmannen persoonan päätettä yhdeksi morfeemiksi, sillä se on varsin usein sulautunut verbivartaloon tai tunnukseen niin, ettei sitä voi tarkoituksenmukaisesti erottaa omaksi morfeemikseen.

Kuten taulukosta 38 selviää, lapset käyttivät verbivartalon ja liitepartikkelin välissä monenlaisia suffikseja. Heti verbivartalon jälkeen tulevia liitepartikkeleita löytyi kuitenkin 73 (46 %) lapsen puheesta. Tässä välissä saattoi siis olla yksikön kolmannen persoonan päätte joko verbivartaloon sulautuneena tai omana morfeeminaan. Näitä liitepartikkeleita käsitellään tarkemmin luvussa 7.2.

Taulukko 38. Lasten tuottamat taivutussuffiksit ennen liitepartikkelia.

Morfeemit	Lasten lukumäärä (N = 157)
Verbivartalo + liitepartikkeli	73 (46 %)
Verbivartalo + persoonapäätte (muu kuin y.3.p.) + liitepartikkeli	23 (15 %)
Verbivartalo + passiivin tunnus + liitepartikkeli	14 (9 %)
Verbivartalo + imperfektin tunnus + liitepartikkeli	7 (4 %)
Verbivartalo + konditionaalnin tunnus + liitepartikkeli	6 (4 %)
Verbivartalo + imperfektin tunnus + persoonapäätte (muu kuin y.3.p.) + liitepartikkeli	3 (2 %)
Verbivartalo + konditionaalnin tunnus + persoonapäätte (muu kuin y.3.p.) + liitepartikkeli	1 (1 %)
Verbivartalo + passiivin tunnus + imperfektin tunnus + liitepartikkeli	1 (1 %)

Lapsista 40 (25 %) tuotti verbimuotoja, joissa verbivartalon ja liitepartikkelin välissä oli yksi taivutussuffiksi. Näistä verbimuodoista löytyy enemmän tietoa luvusta 7.3 ja sen alaluvuista. Verbimuotoja, joissa verbivartalon ja liitepartikkelin välissä oli kaksi taivutussuffiksia, löytyi viideltä (3 %) lapselta. Näitä liitepartikkeleita käsitellään enemmän luvussa 7.4.

7.2 Heti verbivartalon jälkeen esiintyneet liitepartikkelit

Verbivartalon jälkeen lapsilla saattoi olla joko yksi tai kaksi suffiksia ennen liitepartikkelia. Useimmat tapaukset olivat kuitenkin niitä, joissa liitepartikkeli oli heti verbivartalon jälkeen. Näitä verbimuotoja esiintyi 73 (46 %) lapsella. Verbivartalon ja liitepartik-

kelin välissä saattoi olla siis yksikön kolmannen persoonan päätte joko erotettavissa olevana morfeemina (*tule-e-ko*) tai kokonaan vartaloon sulautuneena (*on-ko*).

Kuten taulukosta 39 käy ilmi, lapset käyttivät verbivartaloiden perässä useita erilaisia liitepartikkeleja. Liitepartikkelisia muotoja tuotettiin hyvin erilaisissa verbeissä, vaikkakin useimmat esiintymät keskittyivät *olla*-verbiin. Jos lapsi tuotti jonkin muodon useaan kertaan, ainoastaan yksi muoto kirjattiin taulukkoon.

Taulukko 39. Lasten käyttämät liitepartikkelit preesensvartalossa.

Verbivartalo + <i>-kO</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ajaa-ko</i>	1
<i>antaa-ko</i>	1
<i>asuu-ko</i>	1
<i>ei-kö</i>	7
<i>haittaa-ko</i>	1
<i>haluaa-ko</i>	1
<i>istuu-ko</i>	1
<i>kuulee-ko</i>	1
<i>käy-kö</i>	1
<i>lähtee-kö</i>	3
<i>mahtuu-ko</i>	4
<i>maistuu-ko</i>	2
<i>menee-kö</i>	4
<i>menee-kös</i>	1
<i>on-ko</i>	40
<i>ottaa-ko</i>	4
<i>pysyy-kö</i>	5
<i>pysyy-köhän</i>	1
<i>riittää-kö</i>	1
<i>saa-ko</i>	8

Verbivartalo + <i>-kO</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>seisoo-ko</i>	8
<i>syö-kö</i>	1
<i>tekee-kö</i>	1
<i>tulee-ko</i>	7
<i>tykkää-kö</i>	1
<i>vie-kö</i>	1
<i>voi-ko</i>	7
Verbivartalo + <i>-kAAAn</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>aja-kaan</i>	1
<i>kuulu-kaan</i>	1
<i>mahdu-kaan</i>	1
<i>ole-kaan</i>	2
<i>pysy-kään</i>	1
<i>soi-kaan</i>	1
<i>tule-kaan</i>	1
Verbivartalo + <i>-kin</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>antaa-kin</i>	1
<i>istuu-kin</i>	1
<i>keittää-kin</i>	1
<i>mahtuu-kin</i>	2
<i>menee-kin</i>	2
<i>on-kin</i>	5
<i>syö-kin</i>	2
<i>tulee-kin</i>	2
<i>tule-kin</i>	1
<i>voi-kin</i>	2

Verbivartalo + <i>-pA(s)</i> -liitepartikkeli	Esiintymät (suluissa <i>-s</i> - partikkelinen muoto)
<i>juo-pa(s)</i>	1 (2)
<i>katso-pa(s)</i>	1 (1)
<i>koita-pa</i>	1
<i>laita-pa(s)</i>	1 (1)
<i>maista-pas</i>	1
<i>mene-pä</i>	1
<i>on-pas</i>	4
<i>syö-päs</i>	1
<i>tule-pas</i>	1
<i>tuo-pas</i>	1
Verbivartalo + <i>-s</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>katso-s</i>	2
<i>pane-s</i>	2
Verbivartalo + <i>-hAn</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ei-hän</i>	2
<i>voi-han</i>	1

7.3 Liitepartikkelit yhden suffiksin päässä verbivartalosta

Lapset tuottivat myös muotoja, joissa verbivartalon ja liitepartikkelin välissä oli yksi morfeemi. Tällaisia verbimuotoja tuotti 40 (25 %) lasta (ks. taulukko 38). Nämä eivät olleet läheskään niin produktiivisia muotoja kuin verbivartalossa kiinni olevat liitepartikkelit. Verbivartalon ja liitepartikkelin välissä saattoi olla jokin muu persoonapäätte kuin yksikön kolmannen persoonan päätte, imperfektin, konditionaalin tai passiivin tunnus. Taulukosta 38 käy myös selville, miten tuotokset ovat jakautuneet eri muotojen kesken.

7.3.1 Persoonapäätte verbivartalon ja liitepartikkelin välissä

Persoonapäätteistä ennen liitepartikkeliä lapsilla esiintyi yksikön ensimmäinen ja toisen persoonan päätte sekä monikon toisen persoonan päätte (ks. taulukko 40). Tällaisia muotoja oli 23 (15 %) lapsella. Myös yksikön kolmannen persoonan päätettä esiintyi, mutta se luokiteltiin kuuluvaksi verbivartaloon. Kaikki persoonapäätteiden jälkeen olleet liitepartikkelit olivat kysyvää *-kO*-liitepartikkeliä. Yhdessä verbissä yhdellä lapsella tuon kysyvän liitepartikkelin perässä oli vielä *-s*-partikkeli.

Taulukko 40. Lasten käyttämät liitepartikkelit jonkin muun kuin yksikön 3. persoonan päätteen jälkeen.

Verbivartalo + yksikön 1. persoonan päätte + <i>-kO</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>aja-n-ko</i>	1
<i>anna-n-ko</i>	1
<i>hae-n-ko</i>	1
<i>laita-n-ko</i>	1
<i>paina-n-ko</i>	1
<i>saa-n-ko</i>	2
<i>syö-n-kö</i>	1
<i>vastaa-n-ko</i>	1
Verbivartalo + yksikön 2. persoonan päätte + <i>-kO</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>anna-t-ko</i>	1
<i>istu-t-ko</i>	1
<i>juo-t-ko</i>	1
<i>maista-t-ko</i>	1
<i>näe-t-kö</i>	1
<i>ota-t-ko</i>	4
<i>pelkää-t-kö</i>	1
<i>saa-t-ko</i>	1

Verbivartalo + yksikön 2. persoonan päätte + <i>-kO</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>syö-t-kö</i>	2
<i>tee-t-kös</i>	1
<i>tiedä-t-kö</i>	1
<i>tule-t-ko</i>	2
<i>tykkää-t-kö</i>	1
<i>voit-ko</i>	3
Verbivartalo + monikon 2. persoonan päätte + <i>-kO</i> -liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ole-tte-ko</i>	1

Kuten taulukosta 40 selviää, kysyvä *-kO*-liitepartikkeli löytyi yksikön ensimmäisen persoonan päätteen jälkeen kahdeksasta eri verbistä. Yksikön toisen persoonan päätteen jälkeen esiintyvä liitepartikkeli löytyi 14:stä eri verbistä. Verbivartalon ja monikon toisen persoonan päätteen jälkeen tuleva liitepartikkeli löytyi ainoastaan yhdeltä lapselta. Muoto onkin kontekstin avulla pääteltävissä kiteymäksi.

7.3.2 Imperfektin tunnus verbivartalon ja liitepartikkelin välissä

Imperfektin tunnus esiintyi verbivartalon ja liitepartikkelin välissä yhteensä seitsemällä (4 %) lapsella. Imperfektin tunnuksen jälkeen lapset käyttivät useita erilaisia liitepartikkeleita eivätkä tyytyneet pelkästään kysyvään *-kO*-partikkeliin kuten persoonamuotojen jälkeen. Kuten taulukosta 41 käy selville, lasten tuotoksissa esiintyi *-kO*-, *-kin*-, *-hAn*- ja *-pAs*-liitepartikkeleita.

Taulukko 41. Lasten käyttämät liitepartikkelit imperfektimuotoisessa verbissä.

Verbivartalo + imperfektin tunnus + -kO-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>men-i-kö</i>	1
<i>ol-i-ko</i>	4
<i>tippu-i-ko</i>	2
Verbivartalo + imperfektin tunnus + -kin-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>men-i-kin</i>	1
<i>ol-i-kin</i>	2
Verbivartalo + imperfektin tunnus + -hAn-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ol-i-han</i>	1
Verbivartalo + imperfektin tunnus + -pAs-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ol-i-pas</i>	2

7.3.3 Passiivin tunnus verbivartalon ja liitepartikkelin välissä

Passiivin tunnus esiintyi verbivartalon ja liitepartikkelin välissä 14 (9 %) lapsella (ks. taulukko 42). Passiivin tunnuksen jälkeen lapsilla oli neljää erilaista liitepartikkelia: kysyvää -kO-liitepartikkelia sekä -kin-, -kAAn- ja -pAs-liitepartikkeleita. Kysyvä -kO-partikkeli esiintyi passiivin tunnuksen jälkeen 11 (7 %) lapsella. Muutama lapsi tuotti useamman tällaisen muodon. Kysyvä -kO-partikkeli oli selvästi yleisin liitepartikkeli passiivin tunnuksen jälkeen, sillä muita liitepartikkeleita oli kutakin ainoastaan yksi kappale.

Taulukko 42. Lasten käyttämät liitepartikkelit passiivimuotoisessa verbissä.

Verbivartalo + passiivin tunnus + -kO-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ava-taan-ko</i>	1
<i>hoide-taan-ko</i>	1
<i>kaade-taan-ko</i>	1
<i>keite-tään-kö</i>	3
<i>korja-taan-ko</i>	1
<i>laite-taan-ko</i>	4
<i>nuku-taan-ko</i>	1
<i>menn-ään-kö</i>	1
<i>pann-aan-ko</i>	3
Verbivartalo + passiivin tunnus + -kin-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>laite-taan-kin</i>	1
Verbivartalo + passiivin tunnus + -kAAn-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ote-ta-kaan</i>	1
Verbivartalo + passiivin tunnus + -pAs-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>ote-taan-pas</i>	1

7.3.4 Konditionaalin tunnus verbivartalon ja liitepartikkelin välissä

Konditionaalin tunnus esiintyi verbivartalon ja liitepartikkelin välissä kuudella (4 %) lapsella. Kuten taulukosta 43 käy ilmi, lasten konditionaalin tunnuksen jälkeen käyttämistä liitepartikkeleista seitsemän oli kysyvää -kO-liitepartikkeliä ja yksi oli kielteinen -kAAn-liitepartikkeli.

Taulukko 43. Lasten käyttämät liitepartikkelit konditionaalimuotoisessa verbissä.

Verbivartalo + konditionaalin tunnus + -kO-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>asu-isi-ko</i>	1
<i>jo-isi-ko</i>	1
<i>ol-isi-ko</i>	2
<i>sa-isi-ko</i>	1
<i>täyty-isi-kö</i>	1
<i>vo-isi-ko</i>	1
Verbivartalo + konditionaalin tunnus + -kAAn-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>sö-isi-kään</i>	1

7.4 Liitepartikkelit kahden suffiksin päässä verbivartalosta

Yhdestä suffiksista verbivartalon ja liitepartikkelin välissä oli suuri hyppäys kahteen suffiksiin. Sellaisia lapsia, jotka tuottivat muotoja, joissa oli vartalon ja liitepartikkelin välissä kaksi suffiksia, oli yhteensä vain viisi (3 %) (ks. taulukko 44). Verbimuodot olivat *voisitko* (kh 25), *nukuitko* (kh 101), *sainpas* (kh 109), *joitko* (kh 137) ja *laitettiin-ko* (kh 140).

Taulukko 44. Lasten käyttämät liitepartikkelit kahden suffiksin jälkeen.

Verbivartalo + imperfektin tunnus + yksikön 1. persoonapäite + -pAs-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>sa-i-n-pas</i>	1
Verbivartalo + imperfektin tunnus + yksikön 2. persoonan päite + -kO-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>jo-i-t-ko</i>	1
<i>nuku-i-t-ko</i>	1

Verbivartalo + konditionaalin tunnus + yksikön 2. persoonan päätte + -ko-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>vo-isi-t-ko</i>	1
Verbivartalo + passiivin tunnus + imperfektin tunnus + -ko-liitepartikkeli	Esiintymät
<i>laitetti-in-ko</i>	1

Kuten taulukosta 44 käy ilmi, *joitko-* ja *nukuitko-*verbimuodoissa vartalon perässä oli ensin imperfektin tunnus, sitten yksikön toisen persoonan päätte ja liitepartikkeli. *Voisitko-*verbimuodossa verbivartalon jälkeen tuli konditionaalinen tunnus, sen jälkeen yksikön toisen persoonan päätte ja sitten liitepartikkeli. *Sainpas-*verbimuodossa oli imperfektin tunnuksen ja liitepartikkelin välissä yksikön ensimmäisen persoonan päätte. *Laitettiinko-*verbimuodossa oli puolestaan vartalon jälkeen passiivin ja imperfektin tunnus sekä liitepartikkeli.

8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lapsen verbimorfologian hallintaa ja verbien kompleksisuutta. Tutkimukseen osallistui 157 Lapsen kielen kehitys -projektissa mukana olevaa 2;6-vuotiasta lasta. Lapsista 85 kuului dysleksiariskiryhmään eli jommallakummalla tai molemmilla lapsen vanhemmista on todettu luku- ja kirjoitusvaikeuksia. Verrokkiryhmään kuului puolestaan 72 lasta. Näiden lasten vanhemmilla ei luku- ja kirjoitusvaikeuksia ole havaittu.

Tutkimuksen verbiaineisto kerättiin videonauhoilta, jossa lapsi leikki erilaisilla leluilla joko tutkijan tai toisen vanhempansa kanssa. Tarkoituksena oli poimia videonauhoilta muistiin sata ensimmäistä lapsen tuottamaa verbimuotoa. Lapsista kuitenkin vain 58 (37 %) tuotti leikkitalanteessa sata verbiä. Näistä 25 (29 %) lasta kuului riskiryhmään ja 33 (46 %) verrokkiryhmään.

Useat sata verbimuotoa tuottaneista lapsista olisivat tuottaneet verbimuotoja enemmänkin, mutta muotojen keruu lopetettiin sataan verbiin. Sata verbiä ei ollut kuitenkaan mikään minimiraja, vaan sitä vähemmänkin verbimuotoja tuottaneet lapset otettiin mukaan. Neljä (3 %) lasta ei tuottanut yhtään verbimuotoa, mutta he eivät puhuneet leikkiessään muutenkaan juuri mitään. Yhteensä aineistoksi saatiin lopulta 10 973 verbimuotoa.

Lasten tuottamien verbien keskiarvomäärä oli 70 verbimuotoa yhtä lasta kohti, joten kovin kauas sadasta verbistä keskiarvo ei jäänyt. Mediaanilapsen verbimuotomäärä oli puolestaan 77. Aineistoon kerättyihin verbimuotoihin luettiin mukaan kaikki lapsen ymmärrettävästi tuottamat sekä finiittiset että infiniittiset verbimuodot. Jos lapsi tuotti yhtä ja samaa verbimuotoa vaikkapa kymmenen kertaa peräkkäin, kirjattiin nämä kaikki kymmenen muotoa omiksi verbimuodoikseen.

Leikkitalanteessa lapset puhuivat melko ymmärrettävästi, joten verbien kerääminen ja litteroiminen videonauhalla oli muutamaa epäselvää tapausta lukuun ottamatta hyvin helppoa. Jotta tutkimuksen reliabiliteetti säilyisi, katsoin jokaisen lapsen leikkitalannevideonauhan kahteen kertaan ja varmistin kerättyjen verbimuotojen oikeellisuuden. Oikeellisuutta pyrin vielä parantamaan merkitsemällä jokaisen lapsen omaan verbitaulukkoon etenkin epäselviin verbimuotoihin liittyviä huomautuksia kontekstista.

Alun perin tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, onko lapsen verbimorfologian hallinnalla jo 2,6 vuoden iässä yhteyksiä dysleksiariskiin. Koska tässä tutkimuksessa oli suuri aineisto sekä riski- ja verrokkiryhmästä koostuva lapsijoukko, mahdollisti se vertailun ryhmien välillä. Tuloksena kuitenkin oli, ettei ryhmien välille syntynyt eroa verbimorfologian hallinnassa. Molempien ryhmien lapset käyttivät taivutettuja verbimuotoja puheessaan suurin piirtein yhtä paljon. Useiden erilaisten tilastollisten testien perusteellakaan ei ryhmien välille merkittäviä eroja taivutusryhmissä löytynyt.

Tutkimuksen lähtöajatuksena oli, että 2;6-vuotias hallitsee jo verbimorfologian perusteet, mutta mitä kompleksisemmaksi verbin taivutusmuoto tulee, sitä harvempi 2;6-vuotias muodon hallitsee ja sitä puheessaan produktiivisesti käyttää. Verbin kompleksisuus tässä tutkimuksessa korreloi verbivartalon perässä oleviin taivutussuffikseihin. Mitä enemmän suffikseja vartalon perässä on, sitä vaikeammaksi verbimuoto tulee. Koska kaksivuotiaan ilmaisujen keskipituus on noin 5–6 morfeemia (ks. esim. Lyytinen 2003a: 55), voidaan olettaa, ettei yhteen sanaan ole kasautunut morfeemeja kovinkaan monta.

Lasten tuottamia verbimuotoja tarkasteltaessa havaittiin, että yleensä verbivartalon jälkeen oli joko yksi, kaksi tai kolme taivutussuffiksia, jotka tottakai vaihtelivat eri verbeissä joka lapsella. Näiden verbivartalon perässä olevien suffiksimmärien mukaan luotiin kolme hypoteettista tasoa, joille valittiin tietyt verbimuodot kutakin tasoa edustamaan. Ensimmäiselle tasolle päästäkseen lapsen oli tuotettava verbimuoto, joka sisälsi verbivartalon lisäksi yhden taivutussuffiksin. Toisella tasolla suffikseja täytyi verbivartalon jälkeen olla jo kaksi ja kolmannella tasolla puolestaan kolme.

Ensimmäisen tason saavutti 111 (71 %) lasta, toisen tason 60 (38 %) lasta ja kolmannen tason puolestaan kolme (2 %) lasta. Tästä on selvästi havaittavissa, että 2;6-vuotias hallitsee jo verbitaivutuksen perusteet ja käyttää lyhyitä, yhden taivutussuffiksin mittaisia taivutusmuotoja puheessaan melko runsaasti. Pitkiä, useasta suffiksista koostuvia verbin taivutusmuotoja käyttää kuitenkin vain harva lapsi. Jotkin kolmannelle ja ehkä jopa toiselle tasolle kuuluneista verbimuodoista saattoivat olla kokonaisina verbimuotoina opittuja puhekuvioita eivätkä niinkään lapsen omaa morfologian hallintaa.

Tässä tutkimuksessa selvitettiin myös lasten käyttämiä verbin persoonapäätteitä. Videolle kuvattu leikitilanne ei anna kuitenkaan täydellistä kuvaa lasten per-

soonapäätteiden hallinnasta, sillä lapsi voi hallita persoonataivutuksen lähes täydellisesti, mutta ei vain tässä tilanteessa näitä taivutusmuotoja käyttänyt.

Oli selvästi havaittavissa, että leikkitilanteessa paljon puhuneet lapset tuottivat paljon erilaisia persoonapäätteitä ja vaihtelivat niitä tilanteen mukaan. He osasivat viitata itseensä ja muihin paikalla olijoihin oikeilla persoonapäätteillä ja -pronomineilla. Usein juuri nämä sata verbimuotoa tuottaneet lapset käyttivät myös vakiintuneita puhekuvioita, joita he selvästi poimivat tai olivat aiemmin poimineet aikuisen puheesta. Persoonataivutuksessa varsinkin monikon persoonapäätteiset verbimuodot vaikuttivat ulkoa opituilta puhekuvioilta.

Tästä tutkimuksesta jätettiin kokonaan pois yksikön kolmas persoona ja sen esiintymien tarkastelu. Ratkaisu tehtiin osittain siksi, että yksikön kolmannen persoonan päätteiden yleisyyden saattoi havaita jo ilman tilastollista jakaumaakin. Se esiintyi kaikilla niillä lapsilla, jotka jonkin verbimuodon leikkitilanteessa tuottivat. Toisaalta kolmannen persoonan esiintymien poisjättöön vaikutti se, etteivät kaikki päätteet ole morfologisesti verbivartalosta eroteltavissa. Ei voida tarkalleen sanoa, missä esimerkiksi verbimuodossa *on* menee vartalon ja persoonapäätteen raja. Rajanvetoa tarvittiin, kun taivutuspäätteet koodattiin tilasto-ohjelmaan omiksi morfeemeikseen.

Tämän tutkimuksen lapset käyttivät persoonapäätteistä eniten yksikön ensimmäisen persoonan päätettä. Preesensmuotoisessa verbissä sitä oli 117 (75 %) lapsella ja imperfektissä puolestaan 45 (29 %) lapsella. Näissä verbivartalon perässä oli siis yksi tai kaksi suffiksia. Sekä riski- että verrokkiryhmän lapset tuottivat näitä yksikön ensimmäisen persoonan muotoja lähespä saman verran. Eroa ei ryhmien välille syntynyt.

Suurin osa lapsista osasi siis 2;6-vuotiaana viitata yksikön ensimmäisen persoonan verbimuodolla itseensä ja erottaa sillä näin ollen itsensä muista henkilöistä. Leikkitilanteessa lapsi toi itseään korostetusti esille juuri yksikön ensimmäisen persoonan käytöllä eikä viitannut leikkitilanteeseen universaalilla yksikön kolmannella persoonalla. Leikkitraktoria korjattuaan lapsi käytti verbimuotoa *korjasin* ja nukeille kahvia kaataessaan verbimuotoa *kaadan*.

Monikon persoonapäätteistä ahkerimmin lasten tuotoksissa oli käytössä monikon kolmannen persoonan päätte *-vAt*. Se esiintyi 17 (11 %) lapsen puheessa. Ko-

vin produktiivinen se ei siis ollut, sillä suurin osa lapsista tuotti vain yhden tällaisen muodon. Monikon ensimmäistä ja toista persoonaa käytti puheessaan vain muutama lapsi. Etenkin monikon ensimmäisen persoonan käytön vähyys johtuu suomen puhekielen vaikutuksista. Siinä muoto korvataan lähes poikkeuksetta passiivilla.

Lasten tuottamien konditionaali- ja liittomuotojen tarkastelu osoittautui tarpeelliseksi. Liittomuotoihin tässä tutkimuksessa kuuluivat perfekti ja pluskvamperfekti, kieltomuodot sekä erilaiset verbiketjut. Suurimmat erot ryhmien välille saatiin kuitenkin konditionaalien käytössä: riskiryhmän lapsista 49 % käytti puheessaan konditionaalimuotoisia verbejä, kun puolestaan verrokkiryhmän lapsista niitä käytti 64 %.

Konditionaalimuoto esiintyy suomalaislapsen puheessa jo varhaisessa vaiheessa (ks. esim. Toivainen 1980). Lapsi käyttää sitä normaalin ehtofunktion sijaan ennemminkin kuvitteluleikin suunnitteluun. Riskiryhmän lapset käyttivät puheessaan enemmän preesensia konditionaalimuotoon verrattuna ja pysyttelivät leikkiessäänkin tiukasti nykyhetkessä. Pelkän morfologisen koodauksen perusteella itse leikistä on kuitenkin vaikea sanoa mitään.

Liittomuotoisissa verbimuodoissa sekä riski- että verrokkiryhmän lapset tuottivat verbimuotoja lähes saman verran. Kuitenkin mitä enemmän taivutussuffikseja liittomuodoissakin esiintyi, sitä harvempi lapsi niitä tuotti. Tämän perusteella näyttää siis vahvasti siltä, että morfologinen kehitys on ainakin kahden ja puolen vuoden iässä molemmissa ryhmissä samalla tasolla eikä ainakaan tämän tutkimuksen perusteella merkittäviä eroja löytynyt.

Lasten tuottamista liitepartikkeleista selvitettiin, kuinka monen taivutussuffiksin päässä liitepartikkeleita esiintyy. Tässäkin sovellettiin verbimuodon kompleksisuutta eli oletuksena oli, että kovin monimutkasiin verbimuotojen loppuun liitepartikkeli ei hakeudu. Liitepartikkelit olivatkin suurella osalla lapsista preesensvartaloisissa verbeissä ja vain viisi lasta tuotti verbimuotoja, joissa liitepartikkeli esiintyi vasta kahden taivutussuffiksin jälkeen. Pitkät liitepartikkeliset verbimuodotkin saattoivat kuitenkin olla ulkoa opittuja puhekuvioita, esim. kohteliaisuudet *nukuitko (hyvin)* ja *voisitko (antaa)*.

Tähän tutkimukseen osallistuneet lapset ovat nyt kouluiässä ja heidän morfologian kehitystään on tutkittu paljon. Useat myöhemmin juuri näille lapsille tehdyt

tuottamiseen liittyvät morfologiatestit (ks. esim. Reynell 1987 ja Lyytinen 2003b) osoittavat, että tässä tutkimuksessa vain vähän erilaisia verbimuotoja tuottaneilla lapsilla on myöhemminkin morfologian hallinnassa selvästi ongelmia. Tulokset korreloivat keskenään. Tämä lisää tutkimuksen validiteettia. Ryhmien välillä myöhemminkään lapsille tehdyissä morfologiatesteissä ei ole havaittu merkittäviä eroja, vaan erot syntyvät pikemminkin kielenkehitykseltään viivästyneiden ja kielenkehityksen normaalien lasten välille.

Yhtenä suurena ongelmana tässä tutkimuksessa oli mielestäni verbimuotojen kontekstittomuus. Vaikka kontekstin puuttuminen antoikin hyvän perustan pysyä ainoastaan verbimorfologian tutkimisessa, olisi kontekstin avulla saanut selvitettyä useita verbimuotoihin liittyneitä seikkoja. Useiden muotojen päättelemisen juuri tietyksi muodoksi vaati kontekstia ja se oli käytössä ainoastaan verbien keruuvaiheessa. Jos tästä tutkimusta tehdään jatkotutkimusta, kannattaisi ottaa mukaan lauseyhteys, jossa lapsi jonkin tietyn verbimuodon tuotti ja pohtia esimerkiksi, miksi jossain asemassa käytetään toista verbimuotoa ja jossain taas toista.

LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1988: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Human Development and Its Risk Factors 2004. Internet-osoitteessa
<http://psykonet.jyu.fi/humander/dyslexia.shtml> [luettu 30.4.2004].
- Human development and its risk factors: Cognitive Development. Appendix II. 1998. University of Jyväskylä. (monistepaketti)
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista. SKST 713. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOPPINEN, MARJA-LEENA – LYYTINEN, PAULA – RASKU-PUTTONEN, HELENA 1989: Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot. Helsinki: Kirjayhtymä.
- LAALO, KLAUS 1995: Skeemakongruenssi. Morfologisten skeemojen kongruenssia lapsenkielessä. – Virittäjä 99 s. 153–172.
- 1998: Välikatsaus lapsenkielen varhaismorfologiaan. – Virittäjä 102 s. 361–385.
- 1999: Ensisanoista ja esimorfologiasta varhaismorfologiaan. Lapsen sijajärjestelmän ja verbintaivutuksen alkuvaiheita. – Virittäjä 103 s. 354–377.
- LEIWO, MATTI. 1989: Lapsen kielen kehitys. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- LYYTINEN, H. – AHONEN, T. – LEIWO, M. – LYYTINEN, P. – POIKKEUS, A-M. – LAAKSO, M-L – LEPPÄNEN, P. – LEINONEN, S. 1996: Varhainen kielen kehitys ja dysleksiariski. – Lyytinen Paula ja Lyytinen Heikki (toim.), Lapsi ja tutkimus. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- LYYTINEN, PAULA 2003a: Kielen kehityksen varhaisvaiheet. – Siiskonen Tiina, Aro Tuija, Ahonen Timo ja Ketonen Ritva (toim.), Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa s. 48–68. Juva: PS-kustannus.
- 2003b: Morfologiatesti. Taivutusmuotojen hallinnan mittausmenetelmiä lapsille. 2. painos. Jyväskylän Lapsitutkimuskeskus ja Niilo Mäki Instituutti. Jyväskylä: Yliopistopaino.
- NIEMI, J. – NIEMI, S. 1985: Suomenkielisen lapsen morfosyntaksin ja sanaston kehityksestä. – Virittäjä 89 s. 152–171.
- PETERS, ANN M. 1996: Strategies in the Acquisition of Syntax. – Paul Fletcher ja Brian Macwhinney (toim.), The Handbook of Child Language. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- REYNELL, J. K. – HUNTLEY, M. 1987: Reynell Development Language Scales Manual. 2. painos. Windsor, UK: NFER-Nelson.
- TOIVAINEN, JORMA 1980: Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years. SKST 359. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.